

World Heritage in Iran from the Start to the Present: Explaining the Factors Affecting World Heritage Policies and Approaches in Iran

Mohammadreza Mahmoodi Ghouzhdī¹, Mohammad Hassan Talebian²

1. Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

2. Professor, Department of Restoration, Faculty of Architecture, Fine Arts College, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author).

Email: mh.talebian@ut.ac.ir

Article Info

 <https://doi.org/10.61882/Athar.1885.3189.5>

Pp: 195 - 219

Article Type:

Research Article

Article History:

Received: 2025/02/13

Revised: 2025/06/22

Accepted: 2025/07/03

Use your device to scan
and read the article online

Athar Journal

Journal of the Research Institute of Historical Buildings and Fabrics, Research Institute of Cultural Heritage and Tourism (RICHT), Tehran, Iran.

Owner & Publisher:

Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT), Tehran, Iran.

Journal Homepage: <https://athar.richt.ir/>

Abstract

Iran is one of the most influential nations in the World Heritage Convention since its inception. World heritage designation is a much debated process in Iran. In the years following the inception of the world heritage convention diverse policies and approaches were adopted relevant to the convention, with different tangible measures and results emanating therefrom. Understanding these policies and approaches and their outcomes can aid future policymaking in the field of World Heritage. The aim of the present study is to identify World Heritage policies and approaches in a time context and to explain the factors affecting these policies and approaches. For this purpose, this study, by conducting in-depth and semi-structured interviews with key World Heritage stakeholders in Iran and examining supporting and related texts, has used the content analysis method to explain and analyze World Heritage policies and approaches in the period from the formation of the World Heritage Convention to 1400. Through coding, categorization, and classification, the components affecting World Heritage policies and approaches in Iran have been explained. The research findings show that the component of the role of individuals in the World Heritage process in Iran has played a fundamental role in World Heritage policies and approaches in the country, and this effect has continued to this day. In addition, the components of stakeholder participation, the organizational structure of the selection of properties in Iran, and social demand have also had the greatest impact on policymaking in the field of World Heritage in Iran.

Keywords: World Heritage of Iran, Cultural Heritage, Natural Heritage, Tentative List of World Heritage, Policymaking.

Citations: Mahmoodi Ghouzhdī, M. R. & Talebian, M. H., (2026). "World Heritage in Iran from the Start to the Present: Explaining the Factors Affecting World Heritage Policies and Approaches in Iran. *Athar*, 46(111): 195-219. <https://doi.org/10.61882/Athar.1885.3189.5>

Homepage of this Article: <https://athar.richt.ir/article-2-1885-en.html>

© The Author(s)

Copyright © 2026 The Authors. Published by Cultural Heritage and Tourism Research Institute (RICHT).

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

Introduction

The Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage is the most significant international instrument for the identification, inscription, protection, and management of the tangible shared heritage of humanity. Over time, it has been widely embraced by states and has come to occupy a central position in the development of heritage conservation practices.

In Iran, long before the establishment of the World Heritage Convention, valuable cultural properties were identified and legally registered as national heritage. Iran actively participated in the formation of the Convention and joined it from its inception. Since then, Iran's engagement has gone through various phases, leading to significant outcomes in the protection and recognition of cultural heritage.

Throughout this process, different policies regarding World Heritage inscription were adopted in each period, influenced by a range of underlying factors and yielding significant results. Understanding these factors is only possible through an examination of the policies pursued regarding World Heritage from the Convention's inception to the present day. Gaining insight into the components influencing World Heritage inscription in Iran may help bridge existing gaps at the national and international levels in the years to come and contribute to the refinement of adopted policies.

In this context, the central research question addressed in this study is: "What factors have influenced World Heritage inscription policies in Iran?" Answering this fundamental question requires a comprehensive understanding of the policies pursued in Iran from the outset and the identification of the key elements shaping them.

To answer this question, the study gathers and categorizes the experiences of stakeholders involved in the field of World Heritage and analyzes relevant documentation in Iran across four historical periods, spanning from the establishment of the Convention to the year 2021. These data are then examined and interpreted according to the policy approaches adopted in each time period.

The rationale for dividing the timeline into four distinct phases lies in the occurrence of major developments in the field of World Heritage in Iran. The first phase, from the adoption of the World Heritage Convention to the inscription of Iran's first three properties, represents the country's initial efforts to join and influence the Convention. The second phase encompasses a 24-year hiatus in inscriptions and explores the factors and circumstances underlying this interruption. The third phase marks the resumption of the inscription process in Iran, while the fourth phase is characterized by the diversification of inscription themes and the emergence of institutional structures aligned with this diversification, extending to the present day.

Finally, through a detailed review of the pursued policies, supported by interviews and documentary evidence, the study identifies and explicates the components that have influenced these policy approaches.

Discussion

World Heritage policies in Iran reveal that these policies are predominantly influenced by specific factors that are not confined to a particular time frame. Several elements affecting the

World Heritage process in Iran have manifested differently over time, including governmental pressures, weaknesses in management and conservation structures, the technical and professional capacity of the cultural heritage sector, and the role of universities and academic institutions. However, some factors have functioned as core elements in the World Heritage process in Iran. The following section elaborates on these fundamental factors that have played a central role in shaping policymaking within this process.

The World Heritage Convention has undergone significant changes over time, directly influencing Iran's world heritage policies. Shifts in the definition of Outstanding Universal Value (OUV), limitations on annual inscriptions, and UNESCO's evolving registration priorities have reshaped the nomination process in the country. Among these factors, the Tentative List has gained particular importance. Currently (2025), it includes 58 properties (45 cultural, 11 natural, and 2 mixed), reflecting not only Iran's potential World Heritage sites but also its policy directions. However, the lack of national guidelines, the persistent presence of certain unfeasible properties, and the absence of feasibility assessments have hindered the effectiveness of this list.

The role of key individuals has been highly influential in Iran's world heritage inscription process. Individual initiatives have played a decisive role in the success of nominations. However, this heavy reliance on individuals rather than institutional structures has led to vulnerabilities in sustaining progress. Moreover, limited technical and academic capacity within organizations and universities has resulted in inconsistent policy-making.

In Iran's world heritage process, structurally, the National Registration Council, as the main decision-making body, faces several issues, including limited diversity among its members, parallel operations with other councils, the absence of a defined role for civil society organizations, and a lack of clear operational guidelines. Decision-making is centralized within the Ministry of Cultural Heritage, with provincial offices playing a minimal role. Additionally, the lack of long-term planning, weak public communication, and an unclear framework for community participation have further complicated the process.

While stakeholder participation is considered a core principle internationally, in Iran it remains underdeveloped. Interviews reveal that authorities often view public involvement skeptically, questioning the expertise of local stakeholders. This has led to limited transparency and reduced public trust. Nevertheless, the growth of social capital surrounding the concept of World Heritage has generated local and national support for nomination efforts. Still, when promises of inscription are not fulfilled, it may lead to public dissatisfaction and disillusionment.

Conclusion

The process of World Heritage inscription in Iran has followed a complex and turbulent path, yielding tangible outcomes. The evolution of the cultural heritage movement in the country has significantly contributed to the development of the very concept of cultural heritage and has, in itself, functioned as a mechanism for its protection. The policies and approaches concerning World Heritage in Iran have, over time, been influenced by a range of factors—some with effects limited to specific periods, and others exerting influence to the present day.

Among these, the role of individuals has emerged as the most influential factor shaping World Heritage policies and approaches in the country. A historical review, supported by documentary evidence, reveals that policymaking in this domain has largely been driven by the perspectives and decisions of individuals involved in the process. The positive impact of individual agency is evident in the successful inscription of certain sites; however, in some periods, the same individual involvement has contributed to the failure of nomination dossiers. Furthermore, the prominent role of individuals has hindered the institutionalization and stabilization of a comprehensive organizational structure for World Heritage affairs. Despite the establishment of advisory councils within the Ministry of Cultural Heritage for the nomination and selection of sites, the influence of individuals remains a decisive factor in the success of nominations.

On another front, although community participation is a fundamental aspect of the World Heritage process, stakeholders in Iran have rarely played a significant or influential role. This lack of engagement has led to a policy approach that is predominantly institutionally internalized. Nevertheless, the notion of stakeholder participation in Iran has often been equated with a form of social demand for World Heritage inscription, which may be understood as a type of social capital. This social capital—embodied in the desire of local communities to see their heritage sites inscribed—has in turn linked heritage protection efforts with the pursuit of World Heritage status as a justification for national-level policy initiatives.

Additionally, the changing procedural and regulatory conditions of the World Heritage Convention itself—particularly shifts in the criteria and nomination requirements over time—have directly influenced national policymaking. In many cases, the sites selected for nomination have been aligned with UNESCO's evolving strategies. In this context, Iran's Tentative List has acted as a reflection of national policy direction, effectively shaping the future trajectory of the country's World Heritage agenda.

فرآیند میراث جهانی در ایران از ابتدا تاکنون: تبیین مولفه‌های مؤثر بر سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی در ایران

محمد رضا محمودی قوژدی^{II}، محمد حسن طالبیان^{II}

I. استادیار گروه مرمت و احیای بناهای تاریخی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران.
II. استاد گروه مرمت دانشکده معماری، دانشکده‌های هنرهای زیبا دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: mh.talebian@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

<https://doi.org/10.61882/Athar.1885.3189.5>

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۲۱۹-۱۹۵

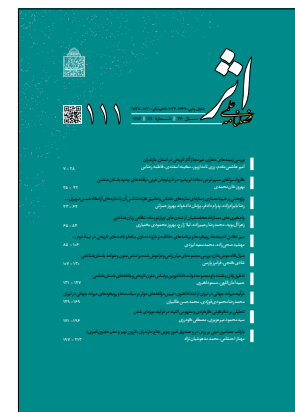
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۴/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۱۲

ایران یکی از کشورهای تأثیرگذار در کنوانسیون میراث جهانی چه در زمان شکل‌گیری و چه بعد از آن بوده است. جریان میراث جهانی در ایران فرآیند پرفرازونشیب را طی نموده که در سال‌های بعد از شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی سیاست‌ها و رویکردهای متفاوتی از خود در بستر زمانی نشان داده که همراه با اقدامات مشخصی بوده و نتایج ملموسی را در پی داشته است. این سیاست‌ها تحت تأثیر مولفه‌هایی شکل گرفته است که شناخت آن‌ها می‌تواند به پر کردن خلأهای میراث جهانی در کشور و هم‌چنین اصلاح سیاست‌گذاری در عرصه میراث جهانی کمک کند. هدف پژوهش حاضر تبیین مولفه‌های مؤثر بر سیاست‌های میراث جهانی از طریق شناخت آن‌ها در بستر زمانی است. به همین منظور در این پژوهش با انجام مصاحبه‌های عمیق و نیمه‌ساختاریافته با دست‌اندرکاران اصلی میراث جهانی در ایران و بررسی متون پشتیبان و مرتبط به جهت تبیین و تحلیل سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی در بازه زمانی شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی تا سال ۱۴۰۰، از روش تحلیل محتوا بهره جسته است و از طریق کدگذاری، مقوله‌بندی و دسته‌بندی مولفه‌های مؤثر بر سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی در ایران تبیین شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مولفه نقش افراد در فرآیند میراث جهانی ایران، نقش اساسی در سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی در کشور گذاشته است و این تأثیر تاکنون ادامه داشته است. هم‌چنین مولفه‌های مشارکت ذینفعان، ساختار سازمانی انتخاب آثار در ایران و مطالبه اجتماعی نیز بیشترین تأثیر را بر سیاست‌گذاری در حوزه میراث جهانی ایران گذاشته است.

کلیدواژگان: میراث جهانی ایران، میراث فرهنگی، میراث طبیعی، فهرست موقت میراث جهانی، سیاست‌گذاری میراث فرهنگی.

فصلنامه علمی اثر

نشریه پژوهشکده ابنیه و بافت‌های تاریخی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

ناشر:

پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری

ارجاع به مقاله: محمودی قوژدی، محمد رضا؛ و طالبیان، محمد حسن، (۱۴۰۴). «فرآیند میراث جهانی در ایران از ابتدا تاکنون: تبیین مولفه‌های مؤثر بر سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی در ایران». اثر، ۴۶ (۱۱۱): ۱۹۵-۲۱۹. <https://doi.org/10.61882/Athar.1885.3189.5>
صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://athar.richt.ir/index.php?slc_lang=fa&sid=2

مقدمه

کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان (کنوانسیون میراث جهانی) مهم‌ترین ابزار بین‌المللی در جهت شناسایی، ثبت، حفاظت و مدیریت میراث ملموس مشترک بشریت است. این کنوانسیون که در سال ۱۹۷۲م. به تصویب رسیده است سرمنشأ تلاش‌های بین‌المللی در جهت حفاظت از میراث مشترک جامعه جهانی است که امروز با استقبال گسترده توسط کشورهای روبه‌رو شده است و جایگاه ویژه‌ای در توسعه امر حفاظت دارد. در ایران سال‌ها پیش از شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی، به صورت قانونی، آثار ارزشمند فرهنگی شناسایی می‌شد و به عنوان آثار ملی به ثبت می‌رسید. با شروع تلاش‌های گسترده در خصوص شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی، کشور ایران نقش فعالانه‌ای در شکل‌گیری آن بازی کرد و مشارکت خود در این کنوانسیون را از همان ابتدای شکل‌گیری آن آغاز نمود. این مشارکت در طی سال‌های بعد با فراز و نشیب‌های فراوانی همراه بود و پیامدهای متفاوتی نیز در عرصه حفاظت و شناسایی از میراث مشترک بشریت در ایران در پی داشت.

در این مسیر، سیاست‌هایی برای ثبت جهانی در هر دوره اتخاذ شد که عمدتاً تحت تأثیر مؤلفه‌هایی بوده است و نتایجی مهمی را در برداشته است؛ تبیین این مؤلفه‌ها تنها از مسیر شناخت سیاست‌های پی‌گرفته شده در خصوص میراث جهانی از ابتدا تاکنون میسر می‌شود. شناخت و درک مؤلفه‌های مؤثر بر ثبت جهانی در کشور می‌تواند به پر کردن شکاف‌های موجود در این عرصه در سطح ملی و بین‌المللی در سال‌های آینده کمک شایانی کند و به اصلاح سیاست‌های اتخاذ شده منجر شود. البته تأکید بر موضوع فرآیند ثبت میراث جهانی در ایران، با نظر به اینکه فرآیند میراث جهانی موضوعات گسترده‌تری را شامل می‌شود که ثبت یک اثر تنها بخشی از آن است، به این دلیل است که عمده فرآیند میراث جهانی در ایران درگیر موضوع ثبت یک اثر است و همه سیاست‌ها و رویکردها در بازه‌های زمانی تنها معطوف به ثبت یک اثر بوده است. این نکته حائز اهمیت است که ثبت یک اثر موضوعات متعدد دیگری هم‌چون موضوعات سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی را در خود دارد، همان‌طور که «فراچسکو باندترین»^۱ نیز بیان می‌کند که: «ثبت در فهرست میراث جهانی به یک موضوع سیاسی تبدیل شده است. این ثبت در مورد اعتبار، تبلیغات و توسعه اقتصادی است» (Henley, 2001). از همین‌رو به این وجوه در این مقاله در کنار فرآیند ثبت اثر پرداخته شده است.

پرسش‌های پژوهش: در این راستا این پژوهش سعی در ارائه پاسخ به این سؤال دارد که «چه مؤلفه‌هایی بر سیاست‌های ثبت جهانی در ایران تأثیر گذاشته است؟» پاسخ به این پرسش مهم مستلزم شناخت سیاست‌های ثبت جهانی در ایران از ابتدا تاکنون است و تعیین مؤلفه‌های مؤثر بر این سیاست‌ها می‌تواند وجوه دیگری از موضوع میراث جهانی در ایران را نمایان کند.

به منظور ارائه پاسخ به سؤال اصلی در این پژوهش سعی شده تا با جمع‌آوری و دسته‌بندی تجربه‌های دست‌اندرکاران در حوزه میراث جهانی و اسناد مرتبط با آن در ایران در چهار دوره تاریخی در بازه زمانی از شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی تا سال ۱۴۰۰ ه.ش.، این داده‌ها مورد بررسی و تحلیل قرار داده شود و سیاست‌ها و رویکردهای پی‌گرفته شده در این سال‌ها برحسب هر بازه زمانی تبیین و تفسیر شود. علت دسته‌بندی سیر زمانی مورد بررسی در چهار دوره، وقوع اتفاقات مهم در عرصه میراث جهانی در ایران بوده است. دوره اول که از به وجود آمدن کنوانسیون میراث جهانی تا ثبت سه اثر نخست ایران در فهرست میراث جهانی را شامل می‌شود، بازگوکننده بازه زمانی است که ایران برای پیوستن به کنوانسیون و تأثیرگذاری در آن تلاش می‌کند. دوره دوم به دوره طولانی ۲۴ ساله توقف ثبت اثر در فهرست میراث جهانی و عوامل و زمینه‌های این توقف می‌پردازد. دوره سوم از سرگیری مجدد فرآیند ثبت جهانی در ایران رانشان می‌دهد و در نهایت دوره چهارم به دوره تنوع موضوعات ثبت جهانی شکل‌گیری ساختارهای سازمانی متناسب با آن را در بر می‌گیرد و تا به امروز ادامه می‌یابد.

در نهایت نیز از طریق شناخت سیاست‌های پی‌گرفته شده و بررسی مصاحبه‌ها و اسناد پشتیبان، مؤلفه‌های مؤثر بر آن‌ها تبیین شده است.

پیشینه پژوهش

حوزه پژوهشی میراث جهانی در کشور حوزه‌ای نسبتاً جدید و جوان محسوب می‌شود است که پژوهش‌های کمی در این خصوص صورت گرفته است. عمدتاً این پژوهش‌ها به جنبه‌های فنی کنوانسیون میراث جهانی و فهرست میراث جهانی ایران می‌پردازند از جمله؛ شکاف‌ها و عدم تعادل‌های فهرست میراث جهانی ایران (محمودی قوژدی و همکاران، ۱۴۰۱ الف)، شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی (محمودی قوژدی و همکاران، ۱۴۰۱ ب)، بررسی شمول چندین اثر طبیعی برای ثبت جهانی (دبیری و همکاران، ۱۳۹۳)، بررسی رویکرد نهادهای مشاور در ارزیابی پرونده‌های میراث جهانی ایران (محمودی قوژدی و طالبیان، ۱۴۰۲). البته برخی از پژوهش‌ها نیز به جنبه‌های حفاظت و مدیریت یک اثر ثبت شده جهانی کشور می‌پردازند؛ اما در این بین پژوهش کمی در خصوص سیاست‌ها و رویکردهای ثبت میراث جهانی در کشور صورت گرفته است. از مهم‌ترین این موارد می‌توان به سخنرانی شه‌ریار عدل (طالبیان و فلاحت، ۱۳۸۵) اشاره کرد که در آن، روند ثبت سه اثر نخست ایران در ابتدای انقلاب و هم‌چنین ثبت تخت سلیمان، پاسارگاد، بزم و سلطانیه پس از یک وقفه ۲۴ ساله بررسی شده است. در این پژوهش نیز تنها به روایت تاریخی در یک مقطع زمانی در خصوص میراث جهانی در کشور پرداخته شده است اما به موضوع سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی کشور ورود نشده است؛ اما تنها پژوهشی که در این حوزه صورت گرفته است، گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس (محمودی قوژدی و شفیع‌آبادی، ۱۴۰۲) است که تنها به جنبه تقنینی ثبت جهانی پرداخته است و سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی را در راستای شناسایی شکاف‌های تقنینی بررسی نموده است و تبیین مؤلفه‌های مؤثر بر سیاست‌های میراث جهانی نپرداخته است.

بر این اساس، پژوهش‌های پیشین عمدتاً بر جنبه‌های فنی میراث جهانی متمرکز بوده‌اند؛ در حالی که پژوهش حاضر تلاش دارد با علاوه بر ارائه سیر تاریخی متقن از میراث جهانی در کشور، مؤلفه‌های مؤثر بر سیاست‌های میراث جهانی در کشور را از طریق شناخت این سیاست‌ها، تبیین کند.

روش پژوهش

روش تحقیق پژوهش حاضر بر اساس پرسش پژوهش از نوع کیفی با راهبرد تاریخی است. به منظور انجام پژوهش، به دلیل کمبود منابع مرتبط با موضوع پژوهش، از ابزار مصاحبه در کنار بررسی متون پشتیبان و مرتبط به جهت گردآوری داده‌های پژوهش استفاده شده است. در این راستا، داده‌ها از طریق مصاحبه با تمامی مدیران و دست‌اندرکاران اصلی حوزه میراث جهانی در ایران، از آغاز شکل‌گیری کنوانسیون تا سال ۱۴۰۰ ه.ش.، گردآوری شده است و جامعه هدف پژوهش شکل گرفته است. انتخاب افراد و مدیران بر مبنای روش نمونه‌گیری هدفمند انجام گرفته و برای شناسایی سایر افراد، با توجه به عدم آگاهی کافی از ابعاد مسئله، از روش گلوله برفی استفاده شده است. مصاحبه‌ها با روش نیمه‌ساختاریافته و نیمه عمیق انجام شده و پرسش‌های مطرح شده متناسب با نقش و مسئولیت هر فرد در فرآیند ثبت میراث جهانی در ایران تنظیم شده است. در مجموع، با یازده نفر از متخصصان، مدیران و خبرگان این حوزه مصاحبه انجام شده که اسامی آن‌ها در ادامه ذکر شده است. این مصاحبه‌ها تا رسیدن به نقطه اشباع ادامه یافته است (قاسمی و همکاران، ۱۴۰۰).

مصاحبه‌ها در طی فاصله زمانی اسفند ۱۴۰۰ تا خرداد ۱۴۰۱ ه.ش.، به صورت حضوری و مجازی انجام شده است. مصاحبه‌های انجام شده به صورت دقیق به متن تبدیل شده‌اند و سپس با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی مؤلفه‌های مؤثر بر سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی در ایران تبیین شده است. تحلیل محتوا رویه‌ای برای تحلیل پیام‌های ارتباطی شفاهی، متنی و تصویری است (مؤمنی‌راد و همکاران، ۱۳۹۲). در حقیقت تحلیل محتوا روشی برای جمع‌آوری و سازمان‌دهی اطلاعات در یک قالب تعریف شده است که پژوهش‌گر می‌تواند تحلیل‌هایی برای استنباط مشخصه‌ها و معنای کلمات نوشته شده ارائه کند (Chelimsky, 1989). نخستین مرحله در تحلیل محتوا انتخاب مقوله یا متغیر مورد بررسی بر اساس کدگذاری باز متون است. در گام بعدی، مقوله‌ها از طریق استدلال بر اساس مطالعات عمیق، به واحدهای تحلیل تبدیل می‌شود (قاسمی و همکاران، ۱۴۰۰).

از همین رو متن همه مصاحبه‌ها و اسناد مرتبط کدگذاری گردید و سپس به مقوله‌ها تقسیم گردید و در ادامه

مقوله‌ها دسته‌بندی شد. به منظور تحلیل محتوای کیفی از نرم‌افزار مکس کیودا (MAXQDA 2020) استفاده شد و متن تمام مصاحبه‌ها و هم‌چنین اسناد مرتبط در این نرم‌افزار بارگذاری گردید و کدگذاری، مقوله‌بندی و دسته‌بندی در این نرم‌افزار صورت گرفت.

جدول ۱: اسامی و سمت مصاحبه‌شوندگان در پژوهش (نگارندگان، ۱۴۰۴).

Tab. 1: Names and Positions of the Interviewees in the Study (Authors, 2024).

مکان	زمان	سمت	نام مصاحبه‌شونده
عمارت کوشک - دفتر شخصی	اسفند ۱۴۰۰	معاون سابق میراث‌فرهنگی وزارت میراث‌فرهنگی و مسؤل میراث جهانی در ایران از سال ۱۳۸۷ تا کنون	محمدحسن طالبیان
دفتر شخصی - زعفرانیه	فروردین ۱۴۰۱	رئیس سابق سازمان میراث‌فرهنگی	سید محمد بهشتی
به‌صورت اینترنتی بر بستر اسکایپ	اردیبهشت ۱۴۰۱	رئیس سابق پژوهشکده حفاظت و مرمت آثار و از مسؤلان سابق میراث جهانی در ایران	رسول وطن‌دوست
موزه ملی - دفتر شخصی	اردیبهشت ۱۴۰۱	معاون پژوهشی سابق سازمان میراث‌فرهنگی و از مسؤلان مرتبط در حوزه میراث جهانی	جلیل گلشن
وزارت میراث‌فرهنگی	اردیبهشت ۱۴۰۱	کارشناس دفتر ثبت وزارت میراث‌فرهنگی	سیما حدادی
وزارت میراث‌فرهنگی	اردیبهشت ۱۴۰۱	کارشناس ثبت طبیعی وزارت میراث‌فرهنگی	علی قمی اوبلی
باغ نگارستان - دفتر شخصی	اردیبهشت ۱۴۰۱	مدیرکل سابق دفتر حفظ و احیای سازمان میراث‌فرهنگی	سیاوش صابری
باغ نگارستان - دفتر شخصی	اردیبهشت ۱۴۰۱	معاون سابق معماری و شهرسازی وزارت مسکن و شهرسازی، شهردار سابق تهران، مدیرگروه مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی دانشگاه تهران	پیروز حناچی
به‌صورت اینترنتی	خرداد ۱۴۰۱	مدیرکل سابق دفتر حفظ و احیای سازمان میراث‌فرهنگی	حسین رایتی مقدم
دانشگاه تهران - دفتر گروه مرمت	خرداد ۱۴۰۱	مدیر سابق دفتر امور پایگاه‌های سازمان میراث‌فرهنگی	محمدحسن خادم‌زاده
وزارت میراث‌فرهنگی	خرداد ۱۴۰۱	مدیر دفتر ثبت و حریم وزارت میراث‌فرهنگی	مصطفی پور علی

بررسی تاریخی

بازه زمانی به وجود آمدن کنوانسیون میراث جهانی تا ثبت سه اثر نخست ایران در فهرست میراث جهانی (۱۳۵۸-۱۳۵۱)

این بازه زمانی به شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی و پیوستن ایران به این کنوانسیون تا ثبت سه اثر نخست پس از انقلاب اسلامی و قبل از توقف ۲۴ ساله ثبت جهانی می‌پردازد. این بازه زمانی سال‌های اولیه میراث جهانی و نقش ایران در شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی را مد نظر قرار داده است.

شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی حاصل تلاش‌های بین‌المللی طی سالیان متمادی بود، اما نقطه عطف آن کنفرانس محیط‌زیست استکهلم در سال ۱۹۷۲ م. به شمار می‌رود. در این کنفرانس، پیشنهاد تأسیس کنوانسیونی برای حفاظت از میراث مشترک بشریت از سوی IUCN^۱، یونسکو و آمریکا ارائه و به کمیته حفاظت، به ریاست اسکندر فیروز، معاون وقت وزیر منابع طبیعی ایران، ارجاع داده شد (Batisse & Bolla, 2005). بالابی‌گری فیروز، فریدون هویدا (نماینده ایران در یونسکو) و موریس استرانگ (رئیس کنفرانس)، پیشنهاد یونسکو به عنوان طرح اصلی تصویب و در نهایت در متن نهایی کنوانسیون گنجانده شد^۲ (فیروز، ۱۳۹۲).

نقش ایران در شکل‌گیری کنوانسیون به این مرحله محدود نماند. پس از تصویب کنوانسیون در ایران در سال ۱۳۵۳ ه.ش. و پیوستن رسمی به آن^۴ (URL 1)، ایران در نخستین نشست کمیته میراث جهانی عضو این کمیته شد و فیروز باقرزاده، رئیس وقت انجمن باستان‌شناسی ایران، به عنوان نخستین رئیس کمیته انتخاب گردید (UNESCO, 1977).

با وقوع انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ ه.ش.، فعالیت‌های مرتبط با میراث جهانی نیز دچار اختلال شد. علی‌رغم تلاش‌های پرویز ورجاوند، قائم‌مقام وقت وزارت فرهنگ و هنر، برای اعزام نمایندگان ایران به سومین

نشست کمیته میراث جهانی در مصر (۱۳۵۸)، تنها شه‌ریار عدل با هزینه شخصی موفق به حضور شد (عدل، ۱۳۸۶) و در نتیجه، سه اثر نخست ایران شامل تخت جمشید، چغازنبیل و میدان نقش جهان در فهرست میراث جهانی به ثبت رسیدند.

شکل ۱: چغازنبیل به عنوان یکی از سه اثر نخست ثبت شده ایران در فهرست میراث جهانی (منبع: سروش انگبینی)، (URL 6).
 Fig. 1: Tchogha Zanbil as One of the First Three Iranian Properties Inscribed on the World Heritage List (Soroush Angabini), (URL 6).

بازۀ زمانی وقوع انقلاب اسلامی تا ازسرگیری فرآیند ثبت آثار در فهرست میراث جهانی در آغاز دهه ۸۰ شمسی (۱۳۵۸-۱۳۸۲)

در این بازۀ زمانی توقف ۲۴ ساله ثبت جهانی و دلایل این اتفاق و شکل گیری پایه های شروع مجدد ثبت جهانی در ایران مدنظر قرار گرفته است. از همین رو بررسی این دوره زمانی مستلزم ورود به شرایط حاکم بر میراث فرهنگی کشور به طور عام است تا بتوان جنبه های مختلف این توقف ۲۴ ساله را مورد بررسی قرار داد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، شرایط خاصی در کشور حاکم شد که تأثیرات زیادی بر نهادها و سازمان ها، از جمله میراث فرهنگی، داشت. این تغییرات باعث توقف فرآیند ثبت آثار تاریخی ایران در فهرست میراث جهانی شد؛ فرآیندی که پیش از انقلاب با ثبت سه اثر آغاز شده بود. این توقف از سال ۱۳۵۸ ه.ش. شروع شد و تا ثبت تخت سلیمان در سال ۱۳۸۲ ه.ش.، به مدت ۲۴ سال ادامه یافت. دلایل این توقف و سپس آغاز مجدد آن در چند مرحله زمانی قابل بررسی است:

الف) بازۀ زمانی وقوع انقلاب اسلامی تا ایجاد سازمان میراث فرهنگی (۱۳۵۸-۱۳۶۴)

پس از انقلاب اسلامی، توجه به میراث فرهنگی کاهش یافت و این حوزه به حاشیه رانده شد. تضعیف جایگاه اجتماعی این مفهوم، انحلال وزارتخانه مسئول، فشارهای ناشی از جنگ و نبود قانون مناسب، تهدیداتی را برای آثار تاریخی به همراه داشت (حجت، ۱۳۸۰). این شرایط موجب شد تمرکز فعالیت ها صرفاً بر حفاظت از آثار موجود قرار گیرد و موضوع میراث جهانی از اولویت خارج شود. برای مثال، بین سال های ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۲ ه.ش. هیچ اثر ملی به ثبت نرسید (مرادی و عرب نصرآبادی، ۱۳۹۸).

پیش از ثبت نخستین آثار در فهرست میراث جهانی، این حوزه فاقد ساختار منسجم بود و بیش تر به تلاش های فردی متکی بود. این امر موجب کم اطلاعی بدنه کارشناسی از مفهوم میراث جهانی شد (گلشن، ۱۴۰۱؛ بهشتی، ۱۴۰۱). هم چنین، نبود تمایل به همکاری های بین المللی نیز از دلایل کم رنگ بودن این موضوع در سال های نخست پس از انقلاب بود (وطن دوست، ۱۴۰۱).

ب- بازۀ زمانی بین ایجاد سازمان میراث فرهنگی تا جدا شدن سازمان از وزارت آموزش عالی و انتقال آن به وزارت فرهنگی و ارشاد اسلامی (۱۳۶۴-۱۳۷۲)

در سال ۱۳۶۱ ه.ش.، با تشکیل وزارت ارشاد و وزارت فرهنگ و آموزش عالی، تمرکز بر ایجاد سازمانی مستقل برای میراث فرهنگی شکل گرفت. در نهایت، قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی در سال ۱۳۶۴ ه.ش.، به تصویب مجلس رسید و این سازمان به وزارت فرهنگ و آموزش عالی پیوست^۵ (URL 2). با وجود آن که شناسایی و ثبت

آثار از وظایف اصلی سازمان بود، دو سال نخست به تدوین اساسنامه و ساختار اداری اختصاص یافت و ثبت آثار با کندی پیش رفت. در این دوره، تمرکز اصلی بر تقویت زیرساخت‌های اداری، پژوهشی، حقوقی و مالی سازمان بود و موضوع میراث جهانی کم‌تر مورد توجه قرار گرفت. با این حال، آغاز «پروژه‌های بزرگ» در زمان ریاست اکبر زرگر، به درخواست سازمان برنامه‌بودجه، نقطه عطفی محسوب می‌شود. این پروژه‌ها با هدف یکپارچه‌سازی فعالیت‌های پژوهشی، مرمتی و معرفی آثار اجرا شدند (رایتی مقدم، ۱۴۰۱). این پروژه‌ها شامل تجهیز، پژوهش، مرمت، احیا، آموزش و معرفی آثار بودند و الگویی برای مدیریت متمرکز بر مکان‌های تاریخی-فرهنگی ارائه دادند؛ مدلی که بعدها برای ثبت جهانی آثار ضروری شد. بسیاری از این پروژه‌ها بعدها در فهرست میراث جهانی ثبت شدند (ریاحی مقدم، ۱۴۰۰).

ج- بازه زمانی انتقال سازمان میراث فرهنگی به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تا ازسرگیری مجدد فرآیند ثبت جهانی در ایران (۱۳۷۲-۱۳۸۲)

در سال ۱۳۷۲، سازمان میراث فرهنگی از وزارت آموزش عالی جدا و به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ملحق شد. این انتقال با انتصاب سراج‌الدین کازرونی به ریاست سازمان، تحولات مهمی به دنبال داشت. از جمله اقدامات کلیدی، سازمان دهی مجدد روند شناسایی و ثبت آثار (ملی و جهانی) بود. پس از وقفه‌ای چندساله (۱۳۶۹ تا ۱۳۷۵)، با تشکیل گروهی کوچک در معاونت پژوهشی و تدوین ضوابط، روند ثبت آثار ملی از سر گرفته شد. در آن زمان، تعداد کل آثار ثبت شده ملی به حدود ۱۷۳۳ اثر رسیده بود (گلشن، ۱۴۰۱).

هم‌زمان با احیای روند ثبت ملی، اقدامات مقدماتی برای ثبت جهانی نیز آغاز شد. ترجمه فارسی راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی از جمله این گام‌ها بود. در سال ۱۳۷۶، نخستین فهرست موقت^۷ شامل ۱۷ اثر^۸ به همت باقر آیت‌الله زاده شیرازی تهیه شد که شرط لازم برای ثبت جهانی آثار بود (گلشن، ۱۴۰۱). یکی از مهم‌ترین دستاوردهای این دوره، ایجاد «پایگاه‌های پژوهشی» بود که الگوی آن نخستین بار در پروژه بین‌المللی چغازنبیل شکل گرفت^۹ (طالبیان، ۱۴۰۰). این پایگاه‌ها ساختار مدیریتی منسجم و چندرشته‌ای را برای سایت‌های تاریخی ایجاد کردند؛ ساختاری که پیش‌تر حتی برای آثار ثبت شده جهانی نیز وجود نداشت. با توجه به الزام برخورداری از مدیریت یکپارچه برای ثبت جهانی، شکل‌گیری این پایگاه‌ها نقش زیربنایی در احیای روند ثبت آثار جهانی در ایران ایفاء کرد.

از سرگیری فرآیند ثبت جهانی ۱۳۸۲-۱۳۸۷

شروع مجدد ثبت جهانی بعد از توقف ۲۴ ساله مقطع زمانی مهمی در فرآیند ثبت جهانی در ایران است؛ این مقطع که از شروع مجدد ثبت جهانی در سال ۱۳۸۲ ه.ش. شروع می‌شود تا تغییرات مدیریتی در فرآیند ثبت جهانی در سال ۱۳۸۷ ه.ش. ادامه داشته است.

آغاز مجدد فرآیند ثبت جهانی از نیمه دهه ۱۳۷۰ ه.ش. شکل گرفت، اما با موانعی همراه بود. با وجود اقداماتی مانند تهیه فهرست موقت و تشکیل پایگاه‌های پژوهشی، چالش‌هایی مانند ناآشنایی بدنه سازمان با فرآیند تهیه پرونده‌ها، نگرانی از رد شدن آثار در کمیته جهانی و برخی مخالفت‌های درون‌سازمانی مانع پیشرفت کار می‌شدند (عدل، ۱۳۹۴؛ بهشتی، ۱۴۰۱). با وجود این چالش‌ها، روند ثبت جهانی با ثبت تخت سلیمان در سال ۱۳۸۲ ه.ش. به صورت عملی آغاز شد. در این مرحله، آثار بر اساس فهرست موقت سال ۱۳۷۶ ه.ش. و میزان آماده بودن مدارک هر سایت، انتخاب می‌شدند (گلشن، ۱۴۰۱).

تهیه پرونده‌های نخستین آثار ثبت شده، شامل تخت سلیمان، پاسارگاد و گنبد سلطانیه، در معاونت پژوهشی سازمان و با مشارکت مدیران پایگاه‌های مربوطه انجام شد. تصمیم‌گیری در مورد انتخاب آثار عمدتاً فردی و بدون ساختار مشخص بود و با هماهنگی رئیس سازمان و شه‌ریار عدل صورت می‌گرفت (خادم‌زاده، ۱۴۰۱).

پس از ثبت سلطانیه، مسئولیت ثبت جهانی به پژوهشکده حفاظت و مرمت سپرده شد و رسول وطن دوست هدایت این روند را بر عهده گرفت. در این راستا، «دفتر امور بین‌الملل و میراث جهانی» به‌عنوان نخستین ساختار

شکل ۲: مجموعه تخت سلیمان اثری که بعد از ۲۴ سال توقف ثبت جهانی در ایران در سال ۱۳۸۲ ه.ش. به ثبت رسید (نگارندگان، ۱۴۰۴).

Fig. 2: Takht-e Soleyman Complex, the Property Inscribed on the World Heritage List in 2003 Following a 24-Year Hiatus in World Heritage Inscriptions in Iran (Authors, 2025).

سازمان یافته در این حوزه تأسیس شد (وطن‌دوست، ۱۴۰۱). با این حال، هم‌چنان موازی‌کاری در تهیه پرونده‌ها وجود داشت، مانند تهیه پرونده کلیساهای آرامنه توسط اداره کل پایگاه‌ها، هم‌زمان با فعالیت پژوهشگر در تهیه پرونده‌های دیگر (خادم‌زاده، ۱۴۰۱). در این دوره، چند رویداد مهم باعث تحول در رویکرد ایران به ثبت میراث جهانی شد. یکی از این رویدادها، زلزله بم در سال ۱۳۸۲ ه.ش. بود که منجر به تشکیل «کارگاه بین‌المللی نجات بخشی میراث فرهنگی بم» با همکاری یونسکو شد و توجه جدیدی به ابعاد فرهنگی و تاریخی این منطقه جلب کرد.^{۱۱}

نگرش جدید به مفهوم اثر تاریخی، با تمرکز بر «منظر فرهنگی» به جای تمرکز صرف بر بنا، ابتدا در کارگاه بین‌المللی بم و با مشارکت یوکا یوکیلهتو مطرح شد و منجر به پیشنهاد ثبت «منظر فرهنگی بم» گردید. این تحول رویکردی، سرآغاز بازنگری اساسی در فرآیند انتخاب آثار برای ثبت جهانی در ایران شد و به بازنگری فهرست موقت انجامید. برخی مناظر فرهنگی معرفی شده در کارگاه «ارتقای مدیریت و برنامه‌ریزی منظرهای فرهنگی» (طالبیان و فلاح، ۱۳۸۵) در فهرست موقت قرار گرفتند و تعدادی نیز بعدها به ثبت جهانی رسیدند (طالبیان، ۱۴۰۰).

هم‌زمان، بر پایه تجربیات چغازنبیل و پروژه‌های بزرگ، پایگاه‌های پژوهشی از سال ۱۳۷۸ ه.ش. شکل گرفتند و طبق بند «د ماده ۱۱۴» قانون برنامه چهارم توسعه، بر تأسیس پایگاه‌های میراث فرهنگی در آثار شاخص تأکید شد (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۹). این پایگاه‌ها با معیارهایی مانند تکمیل مستندات پژوهشی، حضور متخصصان و داشتن ساختار مدیریتی مناسب، نقش کلیدی در انتخاب آثار برای فهرست موقت ایفاء کردند. بازنگری این فهرست در سال ۱۳۸۶ ه.ش.، با همکاری اداره کل پایگاه‌ها و پژوهشگاه انجام شد و حدود ۳۰ اثر دارای پایگاه به فهرست موقت اضافه گردید^{۱۲} (خادم‌زاده، ۱۴۰۱). در این فهرست، برای نخستین بار محورهای فرهنگی، بافت‌های تاریخی، مناظر فرهنگی و هم‌چنین میراث طبیعی وارد شدند.

در همین دوره، با تصویب قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری^{۱۳} (۱۳۸۲) (URL 3) و آیین‌نامه اجرایی آن (۱۳۸۴)، موضوع میراث طبیعی رسماً وارد مأموریت‌های سازمان شد. ماده ۳ آیین‌نامه، سازمان را مسئول شناسایی، ثبت، تعیین حریم و تدوین ضوابط حفاظتی آثار طبیعی دانست. هم‌چنین طبق ماده ۷، ثبت آثار طبیعی در فهرست میراث جهانی بر عهده سازمان میراث فرهنگی یا سازمان محیط‌زیست قرار گرفت^{۱۴}. این روند، زمینه‌ساز ورود نخستین آثار طبیعی ایران به فهرست موقت کشور و سپس ثبت جهانی اولین اثر طبیعی کشور در سال‌های بعد شد.

دوره قرار گرفتن ساختار میراث جهانی در معاونت میراث فرهنگی (۱۳۸۷-۱۴۰۰)

این بازه زمانی از تغییرات مدیریتی در فرآیند میراث جهانی در سال ۱۳۸۷ ه.ش. که هم‌زمان با قرار گرفتن مسئولیت میراث جهانی ذیل معاونت میراث فرهنگی آغاز و تا سال ۱۴۰۰ ه.ش. ادامه یافته است. در این دوره به تغییرات در فرآیند میراث جهانی، پرونده‌های ارسال شده و سیاست‌گذاری متفاوت در این دوره پرداخته شده است.

پس از ثبت جهانی سازه‌های آبی شوشتر، روند ثبت آثار در ایران ساختارمندتر شد. تا پیش از آن، تهیه و انتخاب پرونده‌ها توسط بخش‌های مختلفی مانند معاونت پژوهشی، پژوهشگاه، پژوهشکده حفاظت و دفتر پایگاه‌ها انجام می‌شد، اما پس از این پرونده، مسئولیت مستقیم بر عهده معاون میراث فرهنگی قرار گرفت. به تبع آن، دفتری ویژه در زیرمجموعه معاونت برای هماهنگی، جمع‌آوری اطلاعات و تهیه پرونده‌ها تشکیل شد که تا سال ۱۴۰۰ ه.ش. فعال بود. با تغییرات مدیریتی در آن سال، این دفتر منحل شد و وظایف آن به اداره کل ثبت و حریم واگذار گردید (پورعلی، ۱۴۰۱).

تحول مهم این دوره، استفاده از ساختار شورایی برای انتخاب آثار نامزدی بود. پیش‌تر، تصمیمات اغلب فردی و بر عهده معاونت پژوهشی یا رئیس سازمان بود، اما در این دوره «شورای سیاست‌گذاری ثبت و حریم» با حضور مدیران کل، رؤسای پژوهشکده‌ها و کارشناسان ارشد شکل گرفت و آثار را بر اساس معیارهای تخصصی و سیاست‌های ملی بررسی می‌کرد (طالبیان، ۱۴۰۰). این معیارها شامل سیاست‌های کلی سازمان، پرونده‌های زنجیره‌ای، توزیع جغرافیایی متعادل، شرایط حفاظتی و مدیریتی، توزیع موضوعی متوازن، میزان مشارکت جوامع محلی و آمادگی میدانی آثار پیشنهادی بود (حدادی، ۱۴۰۱). البته این نکته حائز اهمیت است که در این دوره نیز هم‌چنان نقش افراد در انتخاب نهایی آثار و هم‌چنین نامزدی آثار بسیار پر رنگ است اما شوراها نیز این فرآیند را نظام‌مندتر کردند.

در حوزه میراث طبیعی، طبق آیین‌نامه اجرایی تبصره ماده ۲ قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی سال ۱۳۸۴ ه.ش.، هماهنگی میان سازمان میراث فرهنگی، محیط‌زیست و سازمان جنگل‌ها تعریف شد. از سال ۱۳۸۵ ه.ش.، جلسات مشورتی میان این نهادها آغاز شد که بعدها به تشکیل «شورای راهبری میراث طبیعی جهانی» در زمان تهیه پرونده جنگل‌های هیرکانی انجامید (قمی‌اویلی، ۱۴۰۱). این شورا مسئول بررسی آثار برای فهرست موقت و پیشنهاد نهایی ثبت بود و تصمیمات آن با مشارکت دفتر ثبت آثار طبیعی و تأیید شورای سیاست‌گذاری نهایی می‌شد. نتیجه این همکاری، ثبت نخستین اثر طبیعی ایران (بیابان لوت) و پس از آن جنگل‌های هیرکانی در ۱۳۹۸ ه.ش. بود.

شکل ۳: کویر لوت در سال ۱۳۹۵ ه.ش. به عنوان اولین اثر طبیعی کشور در فهرست میراث جهانی به ثبت رسید- (منبع: ناصر میزبان (URL 6)).

Fig. 3: The Lut Desert, Inscribed on the UNESCO World Heritage List in 2016 as Iran's First Natural Heritage Property. Source: Naser Mizban. (URL 6)

تا سال ۱۳۹۸ ه.ش.، شورای سیاست‌گذاری ثبت و حریم کشور مسئولیت انتخاب نهایی آثار و تدوین سیاست‌های ثبت جهانی را بر عهده داشت، اما با انحلال آن، این وظایف به شورای ملی ثبت منتقل شد که برخلاف شورای پیشین، تنوع تخصصی کم‌تری داشت (پورعلی، ۱۴۰۱). حذف کارشناسان با سابقه از این شورا باعث کاهش جامعیت تصمیم‌گیری‌ها و تغییر رویکرد در انتخاب آثار شد. به‌عنوان نمونه، سیاست پرونده‌های زنجیره‌ای کنار گذاشته شد و آثاری مانند ماسوله و هگمتانه در سال ۱۴۰۰ ه.ش. بدون این سیاست انتخاب شدند. در این دوره، نگرش به میراث فرهنگی دگرگون شد و مفاهیمی چون میراث صنعتی، مدرن و منظر فرهنگی از اوایل دهه ۸۰؟ وارد فضای دانشگاهی و آموزش عالی شد (حناچی، ۱۴۰۱). این مباحث، از سطح نظری به اقدامات اجرایی راه یافتند. با عضویت ایران در نهادهای بین‌المللی مانند دوکومومو^{۱۵} و TICCIH^{۱۶}، فعالیت‌های مرتبط با میراث صنعتی و مدرن رسمیت یافت و منجر به بازنگری فهرست موقت و ثبت راه‌آهن سراسری ایران در سال ۱۴۰۰ ه.ش. به‌عنوان نخستین اثر صنعتی-مدرن کشور شد. این ثبت، پاسخی به درخواست کمیته میراث جهانی برای رفع شکاف‌های موجود در فهرست جهانی و تحقق اولویت‌های آن محسوب می‌شد^{۱۷}.

شکل ۴: راه‌آهن سراسری ایران در سال ۱۴۰۰ ه.ش. به‌عنوان اولین اثر میراث صنعتی-مدرن کشور در فهرست میراث جهانی به ثبت رسید (منبع: حسین جوادی (URL 6)).

Fig. 6: he Trans-Iranian Railway, Inscribed on the UNESCO World Heritage List in 2021 as Iran's First Industrial-Modern Heritage Property. Source: Hossein Javadi (URL 6).

برای نخستین بار، میراث جهانی در سیاست‌گذاری شهری وارد شد و ضوابط حفاظتی آثار جهانی در طرح‌های شهری از طریق شورای عالی شهرسازی و معماری مورد توجه قرار گرفت (همان). هم‌چنین، مشارکت مردمی در فرآیند ثبت تقویت شد؛ نمونه‌هایی چون بازار تبریز و شهر یزد نشانگر حضور مؤثر مردم در مراحل مختلف ثبت بودند (طالبیان، ۱۴۰۰).

تبیین سیاست‌ها و رویکردهای فرآیند ثبت میراث جهانی در ایران

تحلیل روند تاریخی فرآیند ثبت میراث جهانی در ایران از زمان شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی تاکنون نشان می‌دهد که ثبت میراث جهانی متناسب با جریان بین‌المللی در این حوزه و شرایط میراث‌فرهنگی در هر بازه

زمانی، تحت تأثیر سیاست‌ها و اقداماتی قرار گرفته که منجر به نتایجی قابل ذکر شده است. این سیاست‌ها در هر بازه زمانی نتایج مشخصی را به همراه داشته‌اند. در جدول زیر در هر بازه زمانی سیاست‌ها و رویکردهای هر دوره تبیین شده است.

جدول ۲: سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی در ایران در بستر تاریخی (نگارندگان، ۱۴۰۴).

Tab. 2: Policies and Approaches to World Heritage in Iran in a Historical Context (Authors, 2025).

سیاست‌ها و رویکردها	
دوره اول (۱۳۵۱-۱۳۵۸)	<ul style="list-style-type: none"> - رویکرد دولتی در تأثیرگذاری بین‌المللی از طریق کنوانسیون میراث جهانی و ارگان‌های بین‌المللی وابسته به یونسکو در قبل از انقلاب - عدم اولویت موضوع میراث جهانی در سیاست‌های کلان کشوری و حتی میراث‌فرهنگی در ابتدای انقلاب - انتخاب فردی آثار نامزد ثبت در فهرست میراث جهانی - عدم تعیبه ساختار مشخص برای فعالیت ذیل کنوانسیون میراث جهانی چه قبل و چه بعد از انقلاب - رویکرد انتخاب آثار شناخته شده و عدم توجه به آثار در معرض خطر و یا دارای اهمیت حفاظتی به‌منظور ثبت جهانی - عدم پیش‌بینی نسبت به وضعیت آینده میراث جهانی و محدودیت‌های ثبت در سال‌های بعدی، به جهت ارائه تنها سه اثر برای ثبت درحالی‌که هیچ محدودیت برای نامزدی وجود نداشت
دوره دوم (۱۳۵۸-۱۳۸۲)	<ul style="list-style-type: none"> - عدم اولویت موضوع میراث جهانی در سیاست‌های کلان کشوری و حتی میراث‌فرهنگی در ابتدای این دوره - عدم تمایل به همکاری‌های بین‌المللی در ابتدای این دوره - عدم اولویت قرارگرفتن موضوع شناسایی و ثبت آثار چه ملی و چه جهانی در ابتدای دوره - تغییر رویکرد نسبت به مسئله ثبت جهانی و ملی با تغییر ساختارهای میراث‌فرهنگی در کشور و تغییر رؤسای آن - تغییر رویکرد به سمت همکاری‌های بین‌المللی چندرشته‌ای در انتهای دوره - سامان‌بخشیدن به مدیریت آثار مهم ملی از طریق ایجاد پایگاه‌های پژوهشی - تقویت بنیه فنی بدنه میراث‌فرهنگی و آشنایی آن‌ها با ادبیات میراث جهانی - حرکت به سمت ثبت جهانی از طریق تهیه فهرست موقت
دوره سوم (۱۳۸۲-۱۳۸۷)	<ul style="list-style-type: none"> - تغییر رویکرد نسبت به مسئله ثبت جهانی و شروع فرایند ثبت جهانی در ایران بعد از وقعه ۲۴ ساله - انتخاب سیاست توزیع جغرافیایی به جهت در بر گرفتن همه کشور در فرایند میراث جهانی در ابتدای شروع مجدد آن در ایران - تحول در نگرش به موضوع میراث‌فرهنگی و تنوع‌بخشی موضوعی به آثار نامزد ثبت در فهرست میراث جهانی و فهرست موقت - اتخاذ رویکرد تغییر نگرش به موضوعات و مضامین متنوع میراث‌فرهنگی در بازنگری فهرست موقت در سال ۱۳۸۶ - استفاده از حداکثر ظرفیت سالانه به جهت ثبت در فهرست میراث جهانی - برای اولین بار توجه به میراث طبیعی و ثبت این آثار در کشور
دوره چهارم (۱۳۸۷-۱۴۰۰)	<ul style="list-style-type: none"> - ثبات در فرایند میراث جهانی - تغییر رویکرد انتخاب آثار از انتخاب فردی به شورایی - ایجاد هماهنگی فرآینادی در حوزه میراث طبیعی - تعیین رویکردها و سیاست‌های مشخص در خصوص انتخاب آثار نامزد میراث جهانی ازجمله توزیع جغرافیایی، پرونده‌های زنجیره‌ای، توزیع متعادل موضوعی، وضعیت مدیریتی و حفاظتی، آمادگی آثار به جهت نامزدی نهایی و در نظر گرفتن سیاست‌های کلی سازمان - تداوم توسعه مفهوم میراث‌فرهنگی و نمود این اقدامات در فرایند میراث جهانی به‌صورت عملی - تغییر رویکرد حداقلی نسبت به مشارکت ذینفعان و ذی‌مدخلان در فرایند انتخاب تا ثبت و مدیریت اثر در عرصه جهانی

بررسی سیاست‌ها و رویکردهای هر بازه زمانی نشان می‌دهد که علل اتخاذ این سیاست‌ها مؤلفه‌های مؤثری هستند که در تمامی بازه‌های زمانی نقش اساسی در تعریف این سیاست‌ها و رویکردها بازی می‌کرده‌اند. از همین رو به جهت تفسیر سیاست‌های اتخاذ شده در خصوص میراث جهانی مؤلفه‌های اصلی مؤثر بر این فرآیند نیز در ادامه تبیین شده‌اند.

مؤلفه‌های مؤثر بر رویکردها و سیاست‌های میراث جهانی در ایران

به‌منظور تبیین مؤلفه‌های مؤثر بر رویکردها و سیاست‌های میراث جهانی در ایران از طریق تحلیل محتوا کلیه متون کدگذاری، مقوله‌بندی و در نهایت دسته‌بندی تحلیلی گردید. در جدول زیر کدگذاری، مقوله‌بندی و دسته‌بندی به تفصیل بیان شده است.

جدول ۳: کدگذاری، مقوله بندی و دسته بندی محتوایی مصاحبه‌ها (نگارندگان، ۱۴۰۴).

Tab. 3: Coding, Categorization, and Thematic Classification of the Interviews (Authors, 2025).

دسته بندی تحلیلی	مقوله	مفاهیم (کد)
شرایط کنوانسیون میراث جهانی	ارزش برجسته جهانی	<ul style="list-style-type: none"> - وجود شرایط مدیریت و حفاظتی کافی برای انتخاب یک اثر - دارا بودن شرایط اصالت و یکپارچگی برای انتخاب اثر - دارا بودن معیارهای میراث جهانی برای انتخاب اثر
	ضوابط کنوانسیون و ترتیبات نامزدی	<ul style="list-style-type: none"> - عدم وجود ساختارهای پیچیده در ضوابط کنوانسیون در ابتدا
	محدودیت‌های ثبت یونسکو	<ul style="list-style-type: none"> - محدودیت‌های ثبت آثار وضع شده توسط کمیته میراث جهانی - عدم وجود محدودیت در ثبت آثار در ابتدای شکل‌گیری کنوانسیون
	اولویت‌های ثبت یونسکو	<ul style="list-style-type: none"> - ملاک توجه به اولویت‌های یونسکو در انتخاب نامزدهای نهایی
نقش افراد	فهرست موقت	<ul style="list-style-type: none"> - عدم وجود ضوابط و دستورالعمل خاص برای انتخاب آثار فهرست موقت - بروز رسانی فهرست موقت در ایران بر اساس پایگاه‌های ملی شکل‌گرفته - حضور آثار در فهرست موقت برای اضافه شدن به برخی از آثار ثبتی - قرار دادن آثار در فهرست موقت با توجه به رویکردها متفاوت به ثبت - عدم امکان‌سنجی در مورد آثار فهرست موقت به جهت تعیین نامزد نهایی - عدم خارج شدن آثار ثبت‌شده از فهرست موقت ایران - وجود ضعف در فهرست موقت ایران - عدم وجود ساختار در تهیه فهرست موقت در ابتدای ثبت - اثر نامزد باید حتماً در فهرست موقت کشور حضور داشته باشد
	نقش افراد در فرایند ثبت جهانی در ایران	<ul style="list-style-type: none"> - تهیه اولین فهرست موقت ایران به صورت شخصی - انتخاب آثار نامزد نهایی توسط نظر اشخاص - نقش افراد در دفاع از پرونده‌های نامزدی ثبت جهانی
بنیه فنی و تخصصی در بدنه میراث فرهنگی	نقش دولت‌ها و فشارهای سیاسی	<ul style="list-style-type: none"> - اولویت جنبه کارشناسی در برابر فشارها در فرایند میراث جهانی - فشار سیاسی برای انتخاب یک اثر از سمت رئیس دستگاه متولی - فشار سیاسی در انتخاب یک اثر از سمت بدنه دولت - فشار حاکمیتی برای بهره‌برداری گردشگری از موضوع میراث جهانی - فشار سیاسی در روند میراث جهانی در ایران
	بنیه فنی و تخصصی در بدنه میراث فرهنگی	<ul style="list-style-type: none"> - برگزاری مستمر کارگاه‌های آموزشی در مورد میراث جهانی برای استان - نقش تجربه کسب شده در طی زمان در انتخاب سایت‌های با چالش بیشتر - تقاضای سایر کشورها برای تهیه پرونده‌های نامزدی آن‌ها توسط ایران - بالا رفتن ظرفیت دانشی در استان‌ها در فرایند میراث جهانی - تأثیر مشاوره با متخصصان بین‌المللی در انتخاب آثار - گرفتن مشاور برای تهیه پرونده‌های طبیعی به دلیل عدم تخصص - تأثیر بنیه علمی کشورها در ثبت بیشتر آثار در فهرست میراث جهانی - توان فنی و کارشناسی در پایگاه اثر نامزد برای انتخاب نهایی - عدم تخصص در مورد موضوع میراث طبیعی در بدنه وزارت میراث فرهنگی - عدم شناخت کافی از وضعیت میراث جهانی در بدنه میراث فرهنگی در برهه‌هایی از زمان - عدم اطلاع از وضعیت کنوانسیون در ایران به دلیل عدم ثبت جهانی در برهه‌ای از زمان - عدم درک صحیح از کنوانسیون میراث جهانی و عدم آینده‌نگری

<ul style="list-style-type: none"> - سازمان‌دهی فرایند میراث جهانی در ایران اولین بار در پژوهشکده - انتخاب آثار صرفاً در درون سازمان میراث فرهنگی صورت می‌گیرد - عدم سازمان‌دهی مشخص برای فرایند میراث جهانی در میراث فرهنگی - تأثیر ساختار سازمانی انتخاب در ایران در فرایند انتخاب آثار - عدم سازمان‌دهی مشخص در ابتدای ثبت جهانی در ایران 	ساختار تشکیلاتی انتخاب آثار در ایران	ساختار تشکیلاتی
<ul style="list-style-type: none"> - قرار نداشتن دفتر تهیه پرونده‌های نامزدی در چارت سازمانی میراث - بهره‌گیری از دانشجویان در تهیه پرونده نامزدی - نقش دفتر تدوین پرونده میراث جهانی در هماهنگی برای نامزدی اثر - محدودیت در انتخاب آثار به دلیل ضعف در امکانات تهیه پرونده - تهیه پرونده آثار طبیعی در دفتر ثبت آثار طبیعی وزارت - ملاک علاقه شخصی گروه تهیه پرونده نامزدی برای کار در میراث جهانی - تهیه پرونده نامزدی فرهنگی در بدنه میراث فرهنگی بدون گرفتن مشاور - سازمان‌دهی فرایند تهیه پرونده‌های نامزدی زیر نظر معاونت میراث - بهره‌گیری از جوانان در تهیه پرونده‌های نامزدی - تهیه پرونده نامزدی نهایی بدون وجود ساختار مشخص 	ساختار تشکیلاتی تهیه پرونده‌های نامزدی	
<ul style="list-style-type: none"> - واگذاری بخشی از فرایند میراث جهانی به استان‌ها 	تمرکزگرایی در فرایند انتخاب و ثبت انتخاب آثار	
<ul style="list-style-type: none"> - عدم حضور نمایندگان نهادهای غیردولتی (سمن) در شورای ثبت و حریم - عدم حضور نمایندگان دیگر دستگاه‌های دولتی در شورای ثبت و حریم - اولویت‌بندی شورا به صورت کوتاه‌مدت برای آثار نامزدی بعدی - عدم هماهنگی بین بخشی در درون وزارت در خصوص فرایند میراث جهانی - عدم وجود ضابطه در ارتباط با انجام استعلامات در خصوص وضعیت اثر - عدم تعریف جایگاه برای ارگان‌های تخصصی ملی در فرایند میراث جهانی 	چالش در فرایند انتخاب در شورای ملی ثبت	
<ul style="list-style-type: none"> - تصویب دستورالعمل شورای ملی ثبت به جهت شیوه رأی‌گیری و انتخاب - ارائه گزارش از وضعیت هر اثر نامزد توسط اداره کل مربوطه در شورا - تصمیم‌گیری در مورد انتخاب آثار توسط شورا در بدنه میراث فرهنگی - تصمیم‌گیری در مورد آثار طبیعی نامزد در شورای میراث طبیعی جهانی 	انتخاب شورایی آثار در ایران	
<ul style="list-style-type: none"> - انتخاب آثار در شورا به صورت اجماع و عدم رأی‌گیری در روند انتخاب - عدم بکارگیری روش خاص در روند انتخاب آثار در شورا 	روش‌های انتخاب در شورای ملی ثبت	
<ul style="list-style-type: none"> - عدم ارائه فراخوان انتخاب نامزدی ثبت جهانی توسط میراث فرهنگی - مشارکت مردم و ذینفعان در فرایند میراث جهانی از طریق پایگاه‌ها - مشارکت کمرنگ مردم و ذینفعان در فرایند میراث جهانی در ایران - لزوم تعریف مشارکت در فرایند میراث جهانی در قالب سمن‌ها - تعیین ملاک مشارکت ذینفعان با درخواست مسئولان برای ثبت در ایران - عدم اعتماد نسبی مسئولان به فرایند مشارکت مردم و ذینفعان - عدم مشارکت مردم در فرایند ثبت در ابتدای آن در ایران 	مشارکت کمرنگ مستقیم مردم و ذینفعان	مشارکت ذینفعان

<ul style="list-style-type: none"> - تبدیل شدن ثبت جهانی به خواست عمومی در بدنه جامعه - استفاده از ظرفیت فهرست موقت برای آگاهی بخشی در اهمیت آثار - کمک به آگاهی بدنه میراث فرهنگی با برقراری ارتباطات بین‌المللی - آگاهی تدریجی مردم به نقش خود در فرآیند میراث جهانی در ایران - آگاهی بخشی به جامعه ایران در مورد ارزش آثار با ثبت جهانی آثار - گسترش جریان میراث جهانی در ایران در گذر زمان 	سرمایه اجتماعی و مطالبه اجتماعی
<ul style="list-style-type: none"> - استفاده از ظرفیت ثبت جهانی برای مهار طرح‌های توسعه مخرب - حمایت از آثار جهانی توسط یونسکو در زمان جنگ تحمیلی - عدم کفایت ثبت جهانی در حفاظت از اثر در عین مؤثر بودن در حفاظت - استفاده از ظرفیت حضور در فهرست موقت برای حفاظت از آثار - عدم استفاده از ظرفیت ثبت جهانی در حفاظت از آثار در ایران - میراث جهانی در ایران به عنوان ابزاری برای حفاظت از آثار 	میراث جهانی ابزاری برای حفاظت
<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد حس توقع به مردم و مسئولان محلی با نامزدی و ثبت یک اثر - فشار برخی از جامعه محلی و یا مسئولان برای عدم ثبت یک اثر - فشار نمایندگان و مردم برای انتخاب یک اثر 	مطالبه اجتماعی

بررسی جدول بالا و هم‌چنین رویکردها و سیاست‌های میراث جهانی در ایران نشان می‌دهد که این سیاست‌ها عمدتاً تحت تأثیر مؤلفه‌های مشخصی هستند که محدود به یک بازه زمانی مشخص نمی‌شوند. برخی از مؤلفه‌های مؤثر در فرآیند میراث جهانی در ایران در دوره‌های زمانی نمود متفاوتی داشتند از جمله فشارهای دولتی، ضعف در ساختارهای مدیریتی و حفاظتی در ایران، بنیه فنی و تخصصی بدنه میراث فرهنگی و نقش دانشگاه‌ها و مراکز علمی؛ اما برخی از مؤلفه‌ها به عنوان مؤلفه‌های اصلی در فرآیند میراث جهانی در ایران عمل می‌کرده‌اند. در ادامه این مؤلفه‌های اساسی که نقش اصلی را در سیاست‌گذاری در این فرآیند بازی می‌کرده‌اند، تشریح شده است.

الف) شرایط کنوانسیون میراث جهانی در طول زمان

کنوانسیون میراث جهانی در طول زمان تغییرات زیادی به خود دیده است که تأثیرات خود را بر سیاست‌گذاری در خصوص میراث جهانی در کشور گذاشته است. تعریف ارزش برجسته جهانی به عنوان مهم‌ترین اصل در ثبت یک اثر و تغییر مفهوم آن در طول زمان، ضوابط کنوانسیون و ترتیبات نامزدی، تغییر در تعداد نامزدی سالانه، اولویت‌های ثبت یونسکو و فهرست موقت کشور از جمله مقوله‌های مهم در ارتباط با شرایط کنوانسیون میراث جهانی و تأثیر آن در سیاست‌گذاری میراث جهانی در کشور است. در ادامه مقوله فهرست موقت به دلیل اهمیت آن در سیاست‌گذاری میراث جهانی در کشور تشریح شده است.

- فهرست موقت

فهرست موقت ایران، فهرست آثار بالقوه‌ای است که علاوه بر جای دادن آثار واجد ارزش جهانی کشور، نشان‌دهنده سیاست‌گذاری متولیان میراث جهانی در خصوص آینده ثبت جهانی در کشور است، زیرا نامزدهای آتی می‌بایست از فهرست موقت کشور انتخاب شوند. در حال حاضر (۱۴۰۴) ۵۸ اثر در فهرست موقت کشور حضور دارد که از این تعداد ۴۵ اثر فرهنگی، ۱۱ اثر طبیعی و ۲ اثر مختلط طبیعی فرهنگی است (URL 4). فهرست موقت در دوره‌های مختلف زمانی با رویکردهای متفاوتی مورد بازنگری قرار گرفته است. بررسی تاریخی نشان می‌دهد فهرست موقت اولیه که در سال ۱۳۷۵ ه.ش. تهیه شده بود بر اساس پروژه‌های بزرگ، تعریف شده بود (گلشن، ۱۴۰۱). در سال‌های بعد نیز رویکردهای متفاوت در سیاست‌گذاری در حوزه میراث جهانی در فهرست موقت کشور منعکس

گردید؛ به عنوان مثال در بازنگری سال ۱۳۸۶ ه.ش. میراث طبیعی و در سال‌های بعد بخصوص در دهه ۹۰ میراث صنعتی و مدرن نیز به این فهرست اضافه شد. سیاست‌گذاری در خصوص فهرست موقت در کشور، این فهرست را به ابزاری برای حفاظت از میراث فرهنگی در داخل کشور بدل کرده است، بدین معنا که قرارگیری در این فهرست، خود به تنهایی می‌تواند به حفاظت مؤثر از آثار در داخل کشور منجر شود زیرا وعده ثبت جهانی ابزاری برای حفاظت در سیاست‌گذاری داخلی تبدیل شده است (حدادی، ۱۴۰۱؛ و طالبیان، ۱۴۰۰).

این فهرست شامل آثاری می‌شود که امکان ثبت در فهرست میراث جهانی به تنهایی ندارند و هیچ‌گاه از این فهرست نیز خارج نشده‌اند و مسئولان امر نیز بر این باورند که فهرست موقت فعلی دست مسئولان را برای تصمیم‌گیری نسبت به انتخاب آثار باز می‌گذارد (طالبیان، ۱۴۰۰). به عنوان مثال برخی از آثار از جمله نقش‌رستم و نقش‌رجب که در سال ۱۳۷۸ ه.ش. به فهرست موقت اضافه شده است به منظور اضافه شدن به پرونده پرسپولیس (تخت جمشید) است. این موضوع در مورد کلیسای وانک (جلفای جدید یا کلیسای سنت آمانپریکیچ) نیز صادق است که به منظور اضافه شدن به پرونده کلیساهای ارامنه که ثبت جهانی شده‌اند، در فهرست موقت قرار گرفته است (همان: ۱۴۰۰). برخی دیگر از آثار در این فهرست، آثاری هستند که در گذشته به ثبت رسیده‌اند اما هنوز از این فهرست حذف نشده‌اند، از جمله مسجد جامع اصفهان.

اما در کل می‌توان بیان نمود که فهرست موقت کشور دارای ضعف‌هایی است که بر سیاست‌ها و رویکردهای ثبت جهانی در کشور نیز سایه افکنده است از جمله؛ نبود ضوابط و دستورالعمل در سطح ملی برای انتخاب آثار برای قرارگیری در فهرست موقت و پالایش آثار موجود (پورعلی، ۱۴۰۱)، عدم امکان سنجی در خصوص آثار فهرست موقت به منظور نامزدی نهایی ثبت جهانی (پورعلی، ۱۴۰۱ و طالبیان، ۱۴۰۰) و عدم خارج شدن آثاری که امکان ثبت آن‌ها عملاً وجود ندارد به دلایل حفاظتی، اجتماعی و سیاسی (حدادی، ۱۴۰۱ و طالبیان، ۱۴۰۰).

ب) تأثیر اشخاص و افراد در فرآیند میراث جهانی در ایران

تحلیل سیر تاریخی و مصاحبه با دست‌اندرکاران میراث جهانی در ایران نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین عوامل در فرآیند انتخاب و ثبت آثار در فهرست میراث جهانی، نقش افراد در این فرآیند بوده است. از زمانی که ایران به کنوانسیون میراث جهانی پیوست و سه اثر نخست به ثبت رسید که این موفقیت به طور عمده نتیجه تلاش‌های شخصی شهریار عدل بود تا از سرگیری مجدد ثبت جهانی که با نقش آفرینی مسئولانی مانند سید محمد بهشتی، سراج‌الدین کازرونی، جلیل گلشن، رسول وطن‌دوست، محمدحسن طالبیان و محمدحسن خادم‌زاده همراه بود، این افراد در تأثیرگذاری بر فرآیند ثبت نقش زیادی داشتند. مشارکت این افراد در انتخاب آثار و دفاع از پرونده‌ها در کمیته میراث جهانی به وضوح قابل مشاهده است. تأثیر این افراد را می‌توان به دو جنبه مثبت و منفی تقسیم کرد. در مواردی که افراد با بهره‌گیری از تخصص و موقعیت علمی خود در عرصه بین‌المللی برای ثبت یک اثر تلاش می‌کنند، می‌توان این نقش را مثبت ارزیابی کرد؛ اما همین ویژگی مثبت نیز می‌تواند تبعات منفی به همراه داشته باشد، چرا که وابستگی بیش از حد به افراد خاص و عدم وجود ساختار مناسب برای ثبت موفق آثار، می‌تواند منجر به ضعف جدی در روند میراث جهانی در ایران پس از کنار رفتن این افراد از مسئولیت‌ها شود. از طرفی، در برخی موارد دخالت‌های منفی افرادی چون رؤسای سازمان میراث فرهنگی یا دولت‌ها در فرآیند انتخاب و ثبت آثار نیز مشاهده می‌شود که نمونه‌های متعددی از آن در طول سال‌ها وجود دارد.^۸

در کنار این موارد بنیه فنی افراد دخیل در این فرآیند بخصوص در بدنه میراث فرهنگی در داخل کشور، چه در داخل سازمان و چه در دانشگاه‌ها، سبب شده تا در برهه‌هایی از تاریخی سیاست‌گذاری متناسب با این بستر نیروی انسانی صورت گیرد.

ج) ساختار تشکیلاتی فرآیند ثبت میراث جهانی در ایران

فرآیند ثبت میراث جهانی در ایران از لحاظ ساختار تشکیلاتی هنوز در مراحل ابتدایی خود قرار دارد، به همین دلیل بسیاری از مشکلات موجود در انتخاب آثار برای نامزدی و به طور کلی در فرآیند میراث جهانی به این عامل بستگی دارد. تا به امروز، انتخاب و ثبت آثار بیش تر به وسیله تلاش های فردی انجام شده است و کم تر این فرآیند به صورت سازمانی و ساختارمند پیش رفته است. به همین دلیل، ایجاد یک ساختار تشکیلاتی برای مدیریت این فرآیند در ایران گامی حیاتی به شمار می رود. با این حال، تغییرات مداوم در ساختار تشکیلاتی، خود تبدیل به یک چالش عمده برای این فرآیند شده است. بررسی های صورت گرفته از مصاحبه با دست اندرکاران نشان می دهد که بسیاری از مشکلات و چالش های موجود در ساختار تشکیلاتی میراث جهانی ایران به مرجع اصلی آن که در حال حاضر (۱۴۰۴) شورای ملی ثبت است، مربوط می شود. این مشکلات و چالش ها را می توان به شرح زیر بیان کرد:

- ۱- کمبود تنوع و جامعیت در اعضای حقیقی و حقوقی این شورا؛ اعضای حقوقی شورا نه تنها از تنوع کافی در داخل وزارتخانه برخوردار نیستند، بلکه دیگر نهادهای دولتی مرتبط نیز نقش مشخصی در شورا ندارند. علاوه بر این، هیچ گونه تعریف واضح و مشخصی برای اعضای حقیقی، اعم از کارشناسان، متخصصان یا پیشکسوتان در این شورا تعیین نشده است.

- ۲- وجود شورای راهبری میراث جهانی طبیعی به صورت موازی در کنار شورای ملی ثبت (موازی کاری): شورای راهبری میراث جهانی طبیعی به منظور هماهنگی در فرآیند انتخاب، ثبت و مدیریت میراث طبیعی با سایر نهادهای ذی ربط تشکیل شده و از پایه قانونی برخوردار است. با این حال، در نهایت تصمیمات این شورا باید مجدداً در شورای ملی ثبت برای تعیین نامزد نهایی بررسی شود. بنابراین، ادغام این دو شورا می تواند از طولانی شدن فرآیند تصمیم گیری در زمینه میراث طبیعی و موازی کاری جلوگیری کند.

- ۳- نبود تعریف جایگاه مشخص برای سمن ها و نهادهای غیردولتی مرتبط در شورای ملی ثبت: در شورای ثبت، هیچ کدام از نهادهای غیردولتی جایگاه رسمی مشخصی ندارند. برای مثال، کمیته های ملی ایکوموس، ایکوم، دوکومومو و سایر نهادها از موقعیت قانونی ثابت و معین برخوردار نیستند.

- ۴- عدم تصویب اساسنامه و معیارهای انتخاب آثار در شورا؛ بررسی ها نشان می دهد که دستورالعمل هایی برای انتخاب آثار در شورای ملی ثبت در حال تدوین است، اما تاکنون به طور رسمی منتشر نشده اند (پورعلی، ۱۴۰۱). حتی با در نظر گرفتن این موضوع، می توان گفت که هنوز هیچ دستورالعمل مشخص و معین برای انتخاب آثار در شورا وجود ندارد.

- ۵- تمرکز فرآیند انتخاب: فرآیند انتخاب آثار در شورا و یا وزارت میراث فرهنگی به طور کامل متمرکز بر تصمیم گیری های سطح وزارتخانه بوده و ادارات استانی در این فرآیند نقش چندانی ایفاء نمی کنند

- ۶- نقص در توجه به مسئله مشارکت: در هیچ یک از مراحل فرآیند انتخاب آثار و ساختار تشکیلاتی مربوطه، جایگاه مشخصی برای مشارکت عمومی، چه در زمینه آگاهی بخشی و چه در اخذ رضایت مردم، تعریف نشده است. هیچ معیار مشخصی برای انتخاب آثار بر اساس مشارکت مردمی وجود ندارد.

- ۷- ضعف اطلاع رسانی در خصوص تصمیمات و فرآیندها: هیچ اطلاعیه ای درباره انتخاب آثار یا معرفی مراحل انتخاب آثار در این شورا منتشر نمی شود.

- ۸- فقدان برنامه ریزی بلندمدت در حوزه میراث جهانی: تصمیمات شورا به هیچ عنوان بر اساس برنامه ریزی بلندمدت برای انتخاب آثار نامزد نهایی در یک دوره زمانی مشخص (مثلاً ۱۰ ساله) اتخاذ نمی شود و معمولاً به صورت مقطعی و موردی می باشد^۹.

- ۹- ناپایداری در ساختار شورا: تغییرات مکرر در ساختار شورا، اعضای آن، دستورالعمل ها و فرآیندهای انتخاب همواره موجب ایجاد چالش های جدی در روند انتخاب آثار شده است.

د) مسئله مشارکت ذی نفعان و مردم

مشارکت یکی از عوامل کلیدی در فرآیند انتخاب و ثبت میراث جهانی در سطح بین المللی است. بسیاری از کشورها،

مانند کانادا (Parks Canada, 2017) و بریتانیا (United Kingdom, Department for Culture Media and Sport) (2011) فرآیند انتخاب و ثبت میراث جهانی خود را بر اساس این اصل بنا کرده‌اند. این رویکرد هم‌چنین با تأکید یونسکو همراه است که از کشورهای عضو می‌خواهد در فرآیند انتخاب آثار، مشارکت آگاهانه، پیشین و داوطلبانه تمام ذی‌نفعان لحاظ شود^{۲۰} (UNESCO, 2024). اما در ایران، مفهوم مشارکت به گونه‌ای متفاوت درک می‌شود. بر اساس مصاحبه‌ها با مدیران و مسئولان، به دلیل این‌که فرآیند انتخاب و ثبت میراث جهانی در ایران از ابتدا فاقد ساختار منسجم بوده و بیش‌تر از سوی افراد پیش‌برده می‌شد، عملاً مشارکت هیچ جایگاهی در این روند نداشته است. حتی پس از ساختارمند شدن فرآیند، مسئله مشارکت ذی‌نفعان اولی‌تی در ساختار انتخاب و ثبت نداشته است. نگاه مسئولان به این موضوع غالباً منفی است، چرا که آن‌ها تخصص ذی‌نفعان را در این فرآیند تخصصی مناسب نمی‌بینند (حدادی، ۱۴۰۱). این دیدگاه در مصاحبه‌ها با دست‌اندرکاران به وضوح مشاهده می‌شود. بی‌اعتمادی مسئولان به مشارکت سبب شده که اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی در این فرآیند کم‌رنگ باقی بماند. از سوی دیگر، در ایران مفهوم مشارکت به نوعی دیگر درک می‌شود. بسیاری از مسئولان بر این باورند که عدم همراهی مردم یک منطقه با ثبت اثر نباید مانعی برای ثبت آن شود؛ زیرا به عقیده آن‌ها، اثر نه تنها متعلق به یک منطقه خاص، بلکه متعلق به تمامی مردم ایران و حتی جهان است (بهشتی، ۱۴۰۱).

و) سرمایه اجتماعی و خواسته‌های اجتماعی

مؤلفه سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از دستاوردهای مثبت در روند کنونی انتخاب و ثبت میراث جهانی در ایران محسوب می‌شود. از زمان پیوستن ایران به کنوانسیون میراث جهانی تاکنون، نگرش‌ها در جامعه و میان متخصصان در مورد میراث جهانی دگرگون شده است، به گونه‌ای که امروزه یکی از ابزارهای حفاظت و معرفی آثار ارزشمند، وعده ثبت جهانی آن اثر یا حضور در فهرست موقت است (طالبیان، ۱۴۰۰). این موضوع باعث شده تا با دریافت برچسب میراث جهانی برای آثار، توجهات بیش‌تری به آن‌ها جلب شده و رویکردهای حفاظتی نیز نسبت به این آثار در کشور گسترش یابد. یکی از نتایج مثبت سرمایه اجتماعی در زمینه میراث جهانی، همراهی و حمایت‌های محلی، منطقه‌ای و ملی از آثار نامزد در ایران است (پورعلی، ۱۴۰۱). با این حال، سرمایه اجتماعی که به عنوان یکی از دستاوردهای فرآیند میراث جهانی در ایران مطرح می‌شود، می‌تواند دوگانه عمل کند. به طوری که وعده حضور در فهرست میراث جهانی و بهره‌مندی از مزایای ثبت جهانی و در نهایت عدم تحقق آن، می‌تواند به نارضایتی عمومی در سطح مردم محلی منجر شود^{۲۱}.

نتیجه‌گیری

میراث جهانی در ایران فرآیند پر فرازونشیب طی نموده است که نتایج ملموسی را در بر داشته است. جریان میراث فرهنگی در ایران سبب توسعه مفهوم میراث فرهنگی در کشور شده است و خود به عنوان عاملی در جهت حفاظت از میراث فرهنگی عمل نموده است. سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی در ایران در بستر زمانی متأثر از مؤلفه‌های بوده است که برخی از آن‌ها تنها در یک بازه زمانی تأثیر خود را بر این سیاست‌ها گذاشته‌اند و برخی دیگر تأثیرشان تاکنون ادامه داشته است. مهم‌ترین مؤلفه تأثیرگذار بر سیاست‌ها و رویکردهای میراث جهانی در کشور، نقش افراد در این فرآیند بوده است. بررسی سیر تاریخی و هم‌چنین اسناد پشتیبان نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری در حوزه میراث جهانی معطوف به نظر افراد دخیل در این فرآیند بوده است. تأثیرگذاری مثبت نقش افراد در فرآیند میراث جهانی را می‌توان در ثبت موفق آثار دید، این در حالی است که در بازه‌هایی از زمان، افراد و نقش‌آفرینی آن‌ها خود به عامل عدم موفقیت یک پرونده تبدیل شده است. از طرفی نقش افراد در این فرآیند سبب شده تا شکل‌گیری ساختار تشکیلاتی برای میراث جهانی قوام و استحکام کافی را نداشته باشد و علی‌رغم شکل‌گیری شوراهایی برای انتخاب و نامزدی آثار برای ثبت در فهرست میراث جهانی در بدنه وزارت میراث فرهنگی، هم‌چنان نقش افراد در به ثمر نشستن پرونده‌های نامزدی بسیار پررنگ است. از طرفی با وجود اهمیت مشارکت جوامع در فرآیند میراث جهانی اما ذی‌نفعان هیچ‌گاه نقش پررنگی در فرآیند

میراث جهانی بازی نکرده‌اند و این خود به نوعی سیاست‌گذاری در این حوزه منجر شده است که فرآیندی کاملاً درون‌سازمانی را شکل داده است. البته مشارکت ذی‌نفعان در فرآیند میراث جهانی در کشور معنای خواست اجتماعی برای ثبت جهانی به خود گرفته است که نوعی از سرمایه اجتماعی تلقی می‌شود. این سرمایه اجتماعی که با خواست جوامع محلی برای ثبت آثار در فهرست میراث جهانی معنا پیدا می‌کند به نحوی حفاظت از آثار در کشور را به بهانه ثبت جهانی در سیاست‌گذاری در این حوزه پیوند داده است.

در کنار این موارد شرایط خود کنوانسیون میراث جهانی، از جمله تغییرات شرایط نامزدی آثار در بستر زمانی، تأثیر مستقیم در سیاست‌گذاری داشته است به نحوی که حتی آثار انتخاب شده برای نامزدی در بسیاری از موارد با سیاست‌گذاری انجام شده توسط یونسکو هم‌راستا بوده است. در این بین فهرست موقت کشور نیز به عنوان ویتترین سیاست‌گذاری در این حوزه گام‌های بعدی میراث جهانی را شکل داده است.

پی‌نوشت

1. Francesco Bandarin

2. International Union for Conservation of Nature

۳. برای مطالعه بیشتر در خصوص تاریخچه شکل‌گیری کنوانسیون میراث جهانی و عوامل مؤثر بر آن رجوع شود به «محمودی قوژدی، محمدرضا؛ طالبیان، محمدحسن؛ و وطن‌دوست؛ رسول، (۱۴۰۱). «تبیین مؤلفه‌های شکل‌دهنده کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان (۱۹۷۲) در بستر زمان». مطالعات معماری ایران، ۱۱(۲۲): ۲۱۵-۲۳۶. doi: 10.22052/jias.2022.245958.0

۴. قانون الحاق ایران به کنوانسیون میراث جهانی.
۵. قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی کشور مصوب ۱۳۶۴ ه.ش.

۶. پروژه‌های بزرگ شامل ۱۰ پروژه از جمله تخت سلیمان، میدان نقش جهان، کاخ گلستان، چغازنبیل، سازه‌های آبی شوشتر، شوش، گنبد سلطانیه، تخت جمشید، فیروزآباد، معبد آناهیتا کرمانشاه می‌شد که پس از آن از سال ۱۳۷۴ ه.ش. به بعد محورهای فرهنگی-تاریخی ۱۰ شهر مهم کشور شامل تبریز، سمنان، شیراز، قزوین، کاشان، کرمان، همدان، یزد، اصفهان و تهران و پروژه‌های مهم دیگری مانند پروژه بزرگ هگمتانه و بیشاپور به مجموعه اضافه گردید.

7. Tentative List

برای اطلاعات بیشتر در خصوص فهرست موقت رجوع شود به «راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی (۲۰۱۹)، بندهای ۶۲-۷۶».
۸. کتیبه بیستون، گنبد سلطانیه، مجموعه فیروزآباد، مجموعه تاریخی قصر شیرین، مجموعه تاریخی شیخ صفی‌الدین اردبیلی، بنای تاریخی کنگاور، مسجد جامع اصفهان، کوه خواجه، نقش‌رستم و نقش‌رجب، سایت باستان‌شناسی پاسارگاد، شهر سوخته، شوش، سازه‌های آبی شوشتر، کلیسای سنت تاتائوس (قره کلیسا)، سایت باستان‌شناسی طبیعی تخت سلیمان، تپه سیلک و تاق بسطان.
۹. برای اطلاعات بیشتر در خصوص شکل‌گیری پایگاه‌های پژوهشی رجوع شود به «ریاحی‌مقدم، ساشا، (۱۴۰۰). نظام‌نامه پایگاه‌های میراث فرهنگی کشور (شیوه‌نامه اداری پایگاه‌های میراث جهانی و ملی). تهران: وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی».
۱۰. لازم به ذکر است که بعد از پروژه چغازنبیل و هفت تپه در خوزستان، الگوی چندرشته‌ای و جامع در تخت جمشید و پاسارگاد در قالب بنیاد پژوهشی پارسه- پاسارگاد توسط محمدحسن طالبیان ایجاد شد که یکی از دستاوردهای مهم آن توجه به منظر فرهنگی پارسه- پاسارگاد بود و باعث گردید که آثار واقع در تنگ بلاغی (سد سیوند) توسط هیئت‌های مشترک و چندرشته‌ای برای اولین بار در ایران قبل از آگیری سد، مطالعه و نجات بخشی شود.

۱۱. کارگاه بین‌المللی نجات بخشی میراث فرهنگی بم، بیانیه‌ها و توصیه‌های نهایی.
۱۲. برای ارزیابی آثار دارای ارزش جهت ورود به فهرست موقت، اداره کل حفظ و احیاء در زمان مدیریت حسین رایتی، بین سال‌های ۸۲ و ۸۳ ه.ش. فهرستی شامل حدود ۱۲۰ اثر، مجموعه و محوطه تهیه کرد که مبنایی برای اقدامات آتی قرار گرفت (رایتی‌مقدم، ۱۴۰۱).

۱۳. قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری مصوب ۱۳۸۲ ه.ش.
۱۴. آیین‌نامه اجرای تبصره ماده ۲ قانون تشکیل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۸۴ ه.ش. (URL 5).

15. Docomomo- International Committee for Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement.

16. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage

۱۷. برای اطلاعات بیشتر در خصوص شکاف‌های فهرست میراث جهانی ایران رجوع شود به: «محمودی قوژدی، محمدرضا؛ طالبیان، محمدحسن؛ و وطن‌دوست، رسول، (۱۴۰۱). «تبیین شکاف‌ها و عدم تعادل‌های فهرست میراث جهانی ایران». نامه معماری و شهرسازی، ۱۵(۳۷): ۱۴۵-۱۲۱. doi: 10.30480/aup.2022.3988.1874

۱۸. به عنوان مثال نقش رئیس وقت سازمان در فشار آوردن برای ثبت کوه خواجه (خادمزاده، ۱۴۰۱) و یا فشار برای ثبت یک مسجد در دوره ریاست جمهوری دکتر احمدی‌نژاد (طالبیان، ۱۴۰۰) نمونه‌ای از این دست دخالت‌ها می‌باشد.

۱۹. از نگاه مسئولان برنامه‌ریزی بلندمدت برای انتخاب آثار چندان مورد توجه نیست زیرا اولاً برنامه‌ریزی بلندمدت با توجه به زیرساخت‌های آثار نامزد و آماده‌سازی عملاً در کشور امکان‌پذیر نیست ثانیاً برنامه‌ریزی بلندمدت، حفاظت به واسطه رقابت برای نامزدی نهایی را سلب می‌کند و این برنامه‌ریزی می‌تواند توقع نامزدی نهایی برای مردم محلی و مسئولان ایجاد کند (پورعلی، ۱۴۰۱؛ طالبیان، ۱۴۰۰).

۲۰. بندهای ۱۲، ۶۴ و ۱۲۳ راهنمای اجرایی کنوانسیون میراث جهانی.
۲۱. نمونه این ناراضی‌هایی بعد از ثبت را می‌توان در شوش دید (بهشتی، ۱۴۰۱).

کتابنامه

- بهشتی، سید محمد، (۱۴۰۱). گفتگوی شخصی با نویسندگان. تهران: فروردین ۱۴۰۱، در دفتر کار شخصی مهندس بهشتی.
- پورعلی، مصطفی، (۱۴۰۱). گفتگوی شخصی با نویسندگان. تهران: خرداد ۱۴۰۱، دفتر اداره کل ثبت وزارت میراث فرهنگی.
- حجت، مهدی، (۱۳۸۰). میراث فرهنگی در ایران: سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی. تهران: سازمان میراث فرهنگی (پژوهشگاه).
- حدادی، سیما، (۱۴۰۱). گفتگوی شخصی با نویسندگان. تهران: اردیبهشت ۱۴۰۱، دفتر اداره کل ثبت وزارت میراث فرهنگی.
- حناچی، پیروز، (۱۴۰۱). گفتگوی شخصی با نویسندگان. تهران: اردیبهشت ۱۴۰۱، دفتر شخصی در باغ نگارستان.
- خادم‌زاده، محمدحسن، (۱۴۰۱). گفتگوی شخصی با نویسندگان. تهران: خرداد ۱۴۰۱، دفتر شخصی در دانشگاه تهران.
- دبیری، فرهاد؛ لقائی، حسنعلی؛ و شیرازیان، شیرین، (۱۳۹۳). «بررسی کنوانسیون حمایت از میراث‌های فرهنگی و طبیعی (۱۹۷۲) و انتخاب چند نمونه از آثار طبیعی ملی ایران و تطبیق با معیارهای کنوانسیون مذکور جهت ثبت در فهرست میراث‌های جهانی». علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۶ (ویژه نامه): ۲۸۱-۲۹۸. SID. <https://sid.ir/paper/86985/fa>
- رایتی مقدم، حسین، (۱۴۰۱). گفتگوی شخصی با نویسندگان. تهران: خرداد ۱۴۰۱، مصاحبه اینترنتی.
- ریاحی مقدم، ساشا، (۱۴۰۰). نظام‌نامه پایگاه‌های میراث فرهنگی کشور (شیوه‌نامه اداری پایگاه‌های میراث جهانی و ملی). تهران: وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی.
- طالبیان، محمدحسن، (۱۴۰۰). گفتگوی شخصی با نویسندگان. تهران: اسفند ۱۴۰۰، در دفتر کار شخصی دکتر طالبیان در عمارت کوشک.
- طالبیان، محمدحسن؛ و فلاح، م.، (۱۳۸۵). منظرهای فرهنگی: مجموعه مباحث کارگاه کارشناسی ارتقاء مدیریت و برنامه‌ریزی منظرهای فرهنگی میراث جهانی. بنیاد پژوهشی پارسه پاسارگاد (سازمان میراث فرهنگی کشور).
- عدل، شهریار، (۱۳۸۶). «داستان ثبت تخت جمشید، نقش جهان و چغازنبیل در یونسکو». نشریه بخارا، ش ۶۲.
- عدل، شهریار، (۱۳۹۴). «پیشینه و چگونگی ثبت آثار جهانی ایران». نشریه بخارا، ش ۱۰۷.
- فیروز، اسکندر، (۱۳۹۲). خاطرات فیروز اسکندر - دو دهه تلاش برای حفظ طبیعت و محیط‌زیست ایران. تهران: تدبیر روشن.
- قاسمی، حمید؛ و همکاران (۱۴۰۰). مرجع پژوهش. تهران: اندیشه آرا.
- قمی اویلی، علی (۱۴۰۱). گفتگوی شخصی با نویسندگان. تهران: اردیبهشت ۱۴۰۱، دفتر اداره کل ثبت وزارت میراث فرهنگی.
- کارگاه بین‌المللی نجات بخشی میراث فرهنگی بم، بیانیه‌ها و توصیه‌های نهایی (۱۳۸۳). مجله اثر، ۳۶ و ۳۷.
- گلشن، جلیل، (۱۴۰۱). گفتگوی شخصی با نویسندگان. تهران: اردیبهشت ۱۴۰۱، دفتر شخصی در موزه ملی ایران
- محمودی قوژدی، محمدرضا؛ طالبیان، محمدحسن؛ و وطن‌دوست، رسول، (۱۴۰۱ الف). «تبیین شکاف‌ها و عدم تعادل‌های فهرست میراث جهانی ایران». نامه معماری و شهرسازی، ۱۵ (۳۷): ۱۲۱-۱۴۵. <https://doi.org/10.30480/aup.2022.3988.1874>

- محمودی قوژدی، محمدرضا؛ طالبیان، محمدحسن؛ و وطن دوست، رسول، (۱۴۰۱ ب). «تبیین مؤلفه‌های شکل‌دهنده کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان (۱۹۷۲) در بستر زمان». مطالعات معماری ایران، ۱۱(۲۲): ۲۱۵-۲۳۶. <https://doi.org/10.22052/jias.2022.245958.0>
- محمودی قوژدی، محمدرضا؛ و طالبیان، محمدحسن، (۱۴۰۲). «تبیین رویکرد نهادهای مشاور کمیته میراث جهانی در ارزیابی پرونده‌های نامزد میراث جهانی ایران». مطالعات معماری ایران، ۱۲(۲۳): ۹۵-۱۱۶.
- محمودی قوژدی، محمدرضا؛ و شفیعا، سعید، (۱۴۰۲). بررسی فرآیند ثبت میراث جهانی در ایران و ارائه راهکارهای تقنینی. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- مرادی، حسن؛ و عرب نصرآبادی، فهیمه، (۱۳۹۸). «بررسی روند ثبت آثار در فهرست آثار ملی غیرمنقول». در: احمد محیط طباطبایی (و.)، فر فیروز: جشن نامه دکتر فیروز باقرزاده، تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.
- مؤمنی‌راد، اکبر؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاشم؛ و مزینی، ناصر، (۱۳۹۲). «تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج». فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، ۴(۱۴): ۲۲۲-۱۸۷.
- وطن دوست، رسول، (۱۴۰۱). گفت‌وگوی شخصی با نویسنده. تهران: اردیبهشت ۱۴۰۱، مصاحبه اینترنتی.

References

- Adl, Sh., (2007). "The story of the inscription of Persepolis, Naqsh-e Jahan, and Chogha Zanbil in UNESCO". *Bukhara Journal*, (62). (In Persian).
- Adl, Sh., (2015). "Background and process of the inscription of Iran's World Heritage sites". *Bukhara Journal*, (107). (In Persian).
- Batisse, M. & Bolla, G., (2005). *The Invention of "World Heritage" (Issue 2)*. Unesco-Association of Former Unesco Staff Members.
- Beheshti, S. M., (2022, March). *Personal communication* [Interview]. Tehran: Private office. (In Persian).
- Chelimsky, E., (1989). *Content analysis: A methodology for structuring and analyzing written material*. Publish by: united states General Accounting Office (GAO).
- Dabiri, F., Loghayi, H. A. & Shirazian, Sh., (2014). "Examining the Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972) and selecting several national natural sites of Iran in comparison with the convention's criteria for World Heritage listing". *Environmental Science and Technology*, 16(Special Issue), 281-298. <https://sid.ir/paper/86985/fa>. (In Persian).
- Department for Culture Media and Sport (United Kingdom). (2011). *Review of the Tentative List of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*. <https://doi.org/10.4324/9780203300336>
- Firouz, E., (2013). *Memoirs of Eskandar Firouz: Two decades of effort for nature and environmental protection in Iran*. Tehran: Tadbir Roshan. (In Persian).
- Ghasemi, H. et al. (2021). *Research reference*. Tehran: Andisheh Ara. (In Persian).
- Ghomi Avili, A., (2022, May). *Personal communication* [Interview]. Tehran: Office of National Heritage Registration. (In Persian).
- Golshan, J., (2022, May). *Personal communication* [Interview]. Tehran: Private office in National Museum of Iran. (In Persian).
- Hadadi, S., (2022, May). *Personal communication* [Interview]. Tehran: Office of National Heritage Registration. (In Persian).

- Hanachi, P., (2022, May). *Personal communication* [Interview]. Tehran: Private office in Negarestan Garden. (In Persian).
- Henley, J., (2001). *Fighting For The Mighty Monuments*. The Gaurdian, 6 Aug 2001.
- Hojjat, M., (2001). *Cultural heritage in Iran: Policies for an Islamic country*. Tehran: Iranian Cultural Heritage Organization.
- International Workshop on the Safeguarding of the Cultural Heritage of Bam. (2004). "Final statements and recommendations". *Athar Journal*, (36–37). (In Persian).
- Khademzadeh, M. H., (2022, June). *Personal communication* [Interview]. Tehran University, Private office. (In Persian).
- Mahmoudi Qouzhdi, M. R., Talebian, M. H. & Vatandoust, R., (2022). "Identifying the formative components of the 1972 World Heritage Convention over time". *Journal of Iranian Architecture Studies*, 11(22): 215–236. <https://doi.org/10.22052/jias.2022.245958.0>. (In Persian).
- Mahmoudi Qouzhdi, M. R., Talebian, M. H. & Vatandoust, R., (2022). "Identifying the gaps and imbalances in Iran's World Heritage list". *Nameh-ye Memari va ShahrSazi*, 15(37): 121–145. <https://doi.org/10.30480/aup.2022.3988.1874>. (In Persian).
- Mahmoudi Qouzhdi, M. R. & Talebian, M. H., (2023). "Assessment of the advisory bodies' approach to Iran's World Heritage nomination dossiers". *Journal of Iranian Architecture Studies*, 12(23): 95–116. (In Persian).
- Mahmoudi Qouzhdi, M. R. & Shafi'a, S., (2023). *Examining the World Heritage inscription process in Iran and proposing legislative solutions*. Tehran: Islamic Parliament Research Center. (In Persian).
- Moradi, H. & Arab Nasrabadi, F., (2019). "An analysis of the process of inscription of immovable properties in the national heritage list". In: A. M. Tabatabaei (Ed.), *Festschrift for Dr. Firouz Bagherzadeh*. Tehran: Research Institute of Cultural Heritage and Tourism. (In Persian).
- Momeni Rad, A., Ali Abadi, Kh., Fardansh, H. & Mazini, N., (2013). "Qualitative content analysis in research: Nature, steps, and validity of results". *Journal of Educational Measurement*, 4(14): 187–222. (In Persian).
- Parks Canada. (2017). *Updating Canada's Tentative List for World Heritage Sites*. Information Document. http://www.worldcat.org/title/world-heritage-canadas-tentative-list-for-world-heritage-sites/oclc/439953340&referer=brief_results
- Pourali, M., (2022, June). *Personal communication* [Interview]. Tehran: Office of National Heritage Registration, Ministry of Cultural Heritage. (In Persian).
- Rayati Moghaddam, H., (2022, June). *Personal communication* [Online interview]. (In Persian).
- Riyahi Moghaddam, S., (2021). *National directive for heritage sites in Iran (administrative protocol for World and National Heritage Sites)*. Tehran: Ministry of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts. (In Persian).
- Talebian, M. H., (2022, February). *Personal communication* [Interview]. Tehran: Private office in Koushk building. (In Persian).
- Talebian, M. H. & Falahat, M., (2006). *Cultural landscapes: Proceedings of the workshop*

on improving management and planning of World Heritage cultural landscapes. Tehran: Parseh-Pasargadae Research Foundation. (In Persian).

- UNESCO, (1977). *World heritage centre*. 1st Session of World Heritage Committee Report. Paris: UNESCO

- UNESCO, (1997). *World Heritage Committee-Twenty-first session*. Item 8 of the Provisional Agenda: Information on Tentative Lists

- UNESCO World Heritage Centre, (2024). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention* (Issue July). <http://whc.unesco.org/archive/opguide08-en.pdf>

- URL 1: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/97176>

- URL 2: [rc.majlis.ir /fa/law/show/91172](https://rc.majlis.ir/fa/law/show/91172)

- URL 3: rc.majlis.ir/fa/law/show/94002

- URL 4: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/?action=listtentative&state=ir&order=states>.

Retrive 24 March 2025

- URL 5: rc.majlis.ir/fa/law/show/123185

- URL 6: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/ir/>

- Vatandoust, R., (2022, May). *Personal communication* [Online interview] (In Persian).